

Не було змалку—не буде
й до 'станку.

I.

По десятому году я осталась сиротою. Батько й маты на однимъ тыжни померлы одъ якоись проморіи,—да маты ще й удушльвенька була: було всю ниченьку зсыдыть, усе бухыкае. Батько изразу занедужавъ—такъ и занедужавъ; маты посли захоровала; думалы, що винъ скоришъ умре за матюръ, а батько ще, якъ маты вмерла, очунявъ, уставъ, на полу посидивъ, плакавъ на насъ гляючи (у мене ще сестра и братъ были меньши мене), веливъ наварыты вечеряты—помъянуты матиръ. Якъ вечерявъ,—тильки й речи чулы. Смерты—не одперты.

Тилькы й згадаю теперъ про ихъ, що оце було мы, дитвора, на печи, або такъ, заходымось пустуваты,—зыкъ такий сколотымо, що хоть изъ хаты тикай,—отъ маты за деркачъ, да до насъ прожогомъ такъ и кынется,—мы й втыхнемъ; одійшла то печи—мы й зновъ за свое. Нехай же було батько тилькы озветься, голосъ подасть,—уже й не телехнешъ. Тилькы й зазнаю про ихъ.

Ще було, оце, батько піде в гості в Бахмачі, не-
дилю проходить—байдуже; бо він тільки жалував одно-
го Олександрика:—Сей,—каже—мене хлібом догодує. Та-
ка б то думка: сі дівчата—чужа користь, покинуть,
ростечуться, а хлопець при йому буде, старости доглядить.
А мати всіх однаково жалувала: було що-суботи позми-
ває і порозчисує голови, сорочки чистеньки понадиває, ко-
мири було повишыває, а мені, разь колысь, тільки пры-
стьобала, бо сердылась.

Мати, було, як зирветься хоч на одинь день куды,—
Боже мій! нудымъ свитомъ, выбигаємъ їй назустрічъ, гу-
каємъ, прислухаємся до їй голосу,—примивъ бы всіхъ птыць
изъ гаю порозганявъ, щобъ не щебетали, гай бы вывернувъ
зъ кориннемъ, щобъ не шумивъ; ушы насторошымъ да їй
слухаємъ, чы не кашляне, чы не йде мати: сказано—маторъ
не купыты, не заслужыты... Оце було йде да їй кашляне,—
недужа була: бижымо,—Мамо, мамо!—опадемо їй, улыпнемъ,
якъ мухы до меду; що зробымо—хвалымось... Боже, яки
ради! Я мала була; ніхто вже, якъ я, було, матуси дожы-
даюсь,—якъ оповесни ластивкы! Жду, пожду, а послі бижу
гаймы шилу верству їй назустрічъ.

Разь була ажъ заблудылась, блукавши; а тутъ зирва-
лась фуга така, витеръ, дощъ ставъ накрапаты,—такъ тем-
но в лиси зробылось, наче воронне на дощъ зкупылось;
лись шумыть, змерзла я—такъ мене й б'є; колы жъ наго-
дылись ночлижники, що знали батька,—такъ мене й забрали
на коня; верхы йихали, взяли мене, посадыли, у мишокъ
угорнули, такъ и довели додому. Оце, було, якъ мати ку-
ды піде, то батько наказувавъ, щобъ мы у хати сидили, а
я не всыжу, бижу вслідъ, шукаю, а батько й выйде: огля-
нусь—вінъ за мною, бачу неподалеку зрублену березу, я їй
прихылюся наче сплю...

Якъ батько й матюръ померлы—бигалы мы довго на могылкы, тужымо; ище такъ близько лежалы—въ вышневому саду, коло хаты. Клыкалы й батька й матиръ, дакъ не йдуть!... не доклучешся вже! Сама, колы не шйду було, дакъ плачу. Все згадую, якъ маты було намъ каже:—Диточки, за-побигайте свита, помы служать лита: колы я посварюсь, або батько, то не на лыхо, а на добро вамъ, для мыру васъ готуемъ, а тамъ усього спиткається...—Батькови поставылы хрестъ, а матери й ни. Маты попереду вмерла да й хреста нема! Мынуло вже те давно, а сэрце шемыть и доси, якъ згадаю.

Гирко було безъ матери жыты; шаслыва моя сестра, що Богъ їи прынявъ рано. Всяке пестыть по своему: нема надъ чоловіка, нема й надъ матюръ, нема й надъ дытну. Якъ сю тройцю положымъ, то хочъ и самъ живый зарывайся въ землю: ни родыны, ни доброй годины тоди нема. Се не те, що мете, а те, що зверху йде. Що згляне дытына, то вже не зглянуть такъ чоловікови; що погляне маты, то вже ниhto въ свити такъ другый не погляне. Теперъ тилькы моеи и втихы, що дытына: и свить бы мени не свитывъ, и зори не сялы, якъ бы не воно.

Посли смерты батька й матери, взяла мене до себе дынына замисць дытыны. Вона була одынока й заможня, скрыни не прычынялысь одъ того добра: усе посповнювано. — Усе,—каже,—Зиню, тоби буде. Дай Боже мени тилькы здоровъя тебе выкохаты, до розуму довесты...—Я пидйимаюсь. Вона мене почала прехороше водыты. Було мижъ дивчатамы такъ и зорію. Плахты, знаєте, все хороши, картацьки, старосвицьки; запаскы все зъ розводамы, якъ по пысанци. Що недили то й убере. Я їи шанувала за матюръ. Такъ мени любо й весело. Пидлиткы мои подругы коло мене, якъ

бжолы кругомъ квиткы, опадуть. Воны мене люблять, а я—ихъ.

Гуляемъ було; проты Духа, у насъ такъ гарно колыску вишають. Парубкы ключынь чотыри вырубать, гуживками зв'язжуть да батогивъ два, да на батогы прив'язжуть дошку да й гойдаються. И веку в'ють. Колесо надинуть, квитками вберуть, любысткомъ, чорнобрывнями и поставлять на майдани, де улыця дивчача. Черда йде,—воны ще гуляють, писень спивають. Хто иде, дакъ и кажутъ: краса яка!...

И тутъ дивчата не полинувались: пидмичаемъ було за дивчатамы, за парубками, хто зъ кымъ покохається; жартуемъ було; пидмичаемъ тожъ на музыкахъ, котри лучше до танцивъ, и соби у кутку вчымось. Примичаемъ, у кого яка мережка, у кого яки стьожкы въ косахъ. Посядемо було вси рядомъ, лузаемъ насиннечко, и йде мижъ нами своя весела розмова!... А въ танецъ, помижъ дивчатъ и парубоцтво, ище не пускались...

Було, на мой намыста, запаскы, лычманы заглежуются и дивчата й молодыци и розпытують про дядыну, чы вона мене уже зовсимъ за дытыну взяла, чы такъ?... про їй добро.—Гмъ, шаслива,—кажутъ на мене:—се все їй буде! Теперъ, кажутъ, да якъ рядыть! якъ вышню... За писаря, або за якого мищанына еднеае.

А я: хи-хи! да й захылюся за кого-небудь. Я про се ще й не думала: мени тилькы весело та любо... Усе весело, усе кругомъ мене мовъ усмихається! Хрущъ гуле надъ ухомъ, оленка... а мени—що твій соловей... Сказано—п'ятнадцятий годъ постыгъ, не мала ще горя... а старе глыбше запало, дытыною ще минуло...

На Велькодни святкы—чого въ мене нема! самымы пысанками обминююсь було, якъ хрыстосуясь изъ подругамы. Убере було мене дядына, въ дрибушкы поплете, стьонжкы

до кирока попустыть,—тильки квитки робленої було ще надиваты не дає:—Порано ще,—каже,—небого: ще выгуляйся, пидіймысь на кирхъ,—тоди й квитки и въ танецъ дозрившы, а то що! нероспуковкою ходыты: не на тебе будуть дывытсья, а на твою квитку.

Я було стьонякы понадкроюю, дивчатамъ пороздаю; разкы понадныую, — такъ бы все й роздильылась изъ нмы. А послы було й сама признаюсь дядини, що надполовыныла, а дядына вже сього — ни... „Я,—каже,—дбала, не руки склавшы, а ты його марис порострынькушшь...“ А мени ажъ на шыи важко.

II.

Отъ, на Вслыкдень, пышла я, зъ сусидомъ и зъ подругамы вгурти, паскы святыты. У насъ и порося, и сало, й ковбасы: спасыби Богу, всего було. Пывезлы, посталы на пвынтари: я поручъ изъ своимъ сусидомъ (винъ на своимъ вози й пывизъ, бо моя дядына на хазяйствы зоставалась). Изъ ворить на пвынтарь люде такъ и точаться, якъ бжолы зъ улля, зъ паскамы; ажъ душно зробылось. Кругомъ люде у два ряды посталы рясно, мовъ квитокъ хто рядочкамы насаджавъ, тилькы помижъ пропустыды поповы зъ причетомъ пройты. Почалы зъ рушныкывъ усячыну вывъязуваты; и коло мене хтось по праву руку ставъ, да я й не оглянулась: саме пипъ изъ церкви зъ причетомъ выйшовъ и почавъ кропыты, иде рядамы да все кропыть, а тутъ за нимъ услидъ тытаръ проскуры кладе, а одъ мыру одбирає крапанкы, пгытачче.

Порывнялысь изо мною и одъ мене одибралы, я й грошы подала; пидійшы й до мого сусида, що по праву руку,—ажъ и взяты ничого. Пасочка пыненышна маленька,

сала шматокъ, пара крашанокъ и хрину коринчыкъ. У мене ажъ тьохнуло. Зглянула я,—ажъ Боже жъ мій мылий! Парубокъ, якъ квитка, стоить,—тильки врода його! Узявъ тытарь крашанку, подержавъ у руци, подывывсь на його, да й положывъ назадъ мовчки.

Бачыла я сього парубка на музыкахъ и все дывувалась, чомъ винъ не йде у танецъ, чомъ винъ не женихається? Гордый, думаемъ... пышається якъ своєю вродою... и пары собі не добере. Статниший одъ усихъ, молодой и худорлявый; черноусый, смуглявый, очы якъ терень, и кучери по йому. Тильки на його й дывувалась, а те й байдуже. Дивчата кажуть: и той гарный, и той багатый,—я на те й не вважала; тильки теперь скинула очыма, що уси жъ то въ сынихъ жупанахъ, якъ волошки въ жыти, сыніють, а мій—у такый день у сиричынни, да тильки врода його горда и пышна все скрашае. Стоить, якъ мисяць надъ зорями...

Стоить винъ зо мною поручъ. Мени ажъ жарко стало, да такъ щось одъ самого серця й покотылося: и жаль мени чогось, и сама не знаю; и весело й не знаю—куды мени очы свои повести? хочъ я й поведу ихъ куды, до все ривно—ничого не бачу й не чую. Хотилось бы на його... дакъ вѣи замыгтять-замыгтять—и не згляну, якъ на сонце...

Такъ и чую, якъ краска мени шыбае вгору, ажъ у очы наллеться, да й опустыться... Одхлынуло; я—зыркъ: проты мене стоять зъ паскамы, а я й забула, де я. Спасыби имъ, и не дывляться на мене. Я хустыну выняла, утерлась; стала затыкаты за запашыну, руки трясуться—не заложу, да й уяустыла; винъ нахылывся мени пидйматы, а я й собі,—да якъ скинулысь зблызка очыма, такъ я й додому прыйхала зъ паскамы, ничого не тямывшы.

Дядына насъ зустрѣла: „Що се ты, моя голубко, якъ повна рожка розцвила?...“ А я й слова не промовлю. „Охъ,

чы не наглянуло тебе што?“ Сорочку мени заразъ навыворотъ надила. Я горила ажъ два дни,—тыльки крышечкою паскы розговилась, и то дядына вблагала: „Може,—каже,—одъ свяченого подужчасшь“; а то й рисочки не було въ роти.

Зъ того часу винъ уже й навикы zostавсь у моему серци, зъ тіеи годиночки, якъ зглянулысь изъ нымъ на цвынтари. Винъ мій, мій! Усе мени стало немиле; його хочу бачыты,—не дядыну, не дивчатъ... його!... сиру вбогу свытыну, кучери... Якъ бы крыла—поленула бь до його зозулею, кувала бь, вызывала бь його: да куды жь?... У людей бы розпытала—да якъ же його вельчаты?... Боже жь мій! сира свытына, чорни кучери, да й тыльки:—не врозуміють... да оцё бь то имъ и сказаты?... Сама зпершу надывлюся, сама... нікому не скажу про його,—буду думкою жыты... Оце то воно й е, що:

Полюбыла козаченька,
Не спытала й видкы.

III.

Прыходять дивчата, клычуть на музыкы,—я тыльки на третій день пишла. Пидходымъ до шинку; на кганкахъ такого народу зибралось,—музыка у синяхъ гуде, дивчата кругомъ одна за однією якъ утки пльвуть. Я—тыць на поригъ, а очы заразъ и зустрілы, чого бажалы. Я ни туды, ни сюды. Дивчата на мене ззаду: „Що ты прыкыпила? йды швидче!“ А мене ноги не несуть. Сылою гурба допхала.

Прыйшылы, посилы. Уси гомонять,—музыка такъ и риже горлыщи, журавля; бубонъ гуде; а въ мене въ очахъ усе крутяться. Дивчата на мене гукають,—я не чую; котрась мене зхыбнула за плече: „Що це ты, Зинько? нездужаешъ, чы

що? Оце хтось наглянувъ, або ты ступыла въ такє мисце де зла людына недобре подумала... Оглухла?!"

Тутъ молодыци пидійшли,—кажуть,—чы не переполохъ,—що пійты бѣ до Золотарыхы: вона добре вміє выливаты, усе роскаже, зъ чого сталося и чымъ личыты видѣ якои хоробы.

Люде почалы потроху збиратысь коло насть, а я все горю. Бидкаюсь, на що мижъ люде пишла! Дакъ и то жѣ беда,—його не побачыла бѣ. А тымъ часомъ за мною помичають. Дывляться на мои щокы, да добре, що не знають, що серденько мое мени каже; а въ йому такъ тоби и болизько, и люблю...

Прыйшла додому,—невесело мени, не знаю, за що взятись, и свить мени не мылий. Дядыни бѣ одкрыты все, дакъ не хочеться: здається, не такъ згляне, якъ я, на його. Хожу наче въ пустци, няньчусь изъ своимъ серпемъ, да все одна думка: якъ бы мени його побачыты, якъ бы мени провидаты, де винъ живе, якъ його звать. А тутъ дядына все коло мене клопочеться.—Ничого, титочко,—кажу їй:—се мене собаки налякалы. Я дужа, зовсимъ дужа.

Выйшла увечери, сила на прызьби: такъ винъ у моихъ очахъ и увиджається! Якъ же мени провидать, нікому не казавшы? Згадала я, що молодыци про ворожку Золотарыху казала.—Пиду жѣ, думаю: що Богъ-дасть. Хай вона мени скаже, хто то и де винъ.—Та якъ згадаю и про дядыну, що їй дурю, правды не кажу, то ажъ серце мое заболить: такъ мени жалѣ стане. Думаю собі: скажу їй, а посли зновъ—ни. Тилькы Золотарыси одкрыю. И тожъ лыхо! Якъ же я прихылюся посли до дядыны, що мени за матюръ стала?

Сыджу, а серце такъ у мене колотыться. Прыпала я на холодну прыспу, ажъ стогну, метушуся. Боже жѣ мій!

Боже жъ мій! колы бь хочъ разъ поглянуты на його безъ людей! Одну годыночку, одну хвилечку... А тутъ соловийи душу дотынають: умерты мени не хочеться и жыть мени нудно.—Мовчить,—кажу,—соловеечки; дайте трохи души утихнуты, а то. встановыться... Охъ, щобъ не затхнутысь одъ тієї муки!

А лядина видсунула кватирочку, почула та й почала гукаты:—Зинечко, Зинечко! се ты, моя крышко, такъ стогнешь и розмовляешъ? зъ кымъ се ты такъ?... зъ зорею вечирньою, чы що?

У мене й духъ занявся... що се я наробыла!

— Ходы сюды, моя доне... Що не на тебе пригодонька? Завтра пидемъ до Золотарыхы,—нехай вылле. Вона всю правду скаже. Колысь мени выливала, якъ я ногу звыхнула. Я то колысь у гарбузовій гудыни заплутавшысь упала; болыть нога та й болыть, а хто його знае й чого, яки лыкы прыкладаты?... Иды въ хату, серце. Колы бь якъ переждаты ничъ: уже пизно, моя дытыно. Я прылягла та й заснула, послы вечери. А ты й не входыла и въ хату доси? подывысь на зори: уже на свить займається.

— Дядыночко, дядыночко!—кажу, та й слова бильше не промовлю: такъ серце розходылося.

— Що тобі?

— Ничого. Ай!...

— Да такы що жъ, моя квиточко?

— Тутъ щось,—кажу, показуючы на серце. Не вмію гарыздъ и росказаты—що.

— Нудно?—каже.

— Нудно.

— Ляжъ.

Лягла я; скропыла вона мене святою водою, уложила спаты, сама довго не спала, да й я—ни.

V.

Встали рано; дядина скоренько спорядила мене,—мы й пишли до Золотарыхы. Выликала вона зъ воску двичы: такъ и заплыве й стуманіе. Золотарыха ажъ головою покрывать и якось нибы жалибно на мене згляне. У трете взяла та й вылыла зъ самого олыва, та тоди й каже:—Дивиться по прыкметахъ, чы не згадаете чого?

Я зглянула да наче на долони все бачу. А дядина моя толкуе: „Ого, що наче копы здаються, то паскы розставлени,—тамъ ии й наглянуто“.

А я ще й бильше добачаю: що мы зхылылыся, и якъ винъ мени хустку подавъ, а ий здається—то ти собаки, що мене налякалы, зипъялысь, грызуться.

А Золотарыха на мене зглянула:—А тоби що, доню, здається?

Я такъ и зачервонилась, да й кажу:—Собаки.

А вона:—Ни: то—парубокъ, моя голубко, тоби до нигъ уклоняється.—Готуйся,—каже мойй дядини:—скоро старосты завитають у хату до твоеи небогы, хоть ище й рано, до поры. И тебе, моя доню, нагляне не одно парубоцьке око и черезъ се буде твойй молодій голови багато турбу... Що можна, те одведу, а чого не можна, то й дуриты, мое серденько, не стану. Се тилькы втрете мени довелось на вику трудно выливаты, а то—видразу: хочъ и воскомъ, то все якъ намалюється.

Да й выслала дядину у другу хату. А мени:—Ляжъ,—каже.

Я лягла.

Вона налыла у стаканецъ воды: навхрестъ налипыла до стакана чотыри страсніи свичкы и запалыла. И стала дывы-

тысь у воду, а послѣ поклоны покладаты; да изновъ погляне у воду та й изновъ кладе й хресты й поклоны велики. Послѣ подержала мене за п'яты, пошептала щось и сплювала; послѣ прытулыла рукою до очей, до серця, и почала зновъ молытись, а послѣ звелила мени подуть на свички и напытись тією воды.

— Голубко моя,—каже:—жалъ мени тебе. Ты,—каже,—ще дытына, а серденько твое вже заняте, якъ голубка зъ гнизда выпурхнуло. Попоносышся ты зъ нымъ,—бодай не казаты!... Ось же що: дождавши недѣли, встань уранци, рано-рано, й пійды до крыныци, визьмы непочатої воды и не оглядаючысь повертайся додому. Пиды до церкви, и якъ дочитаються до Иже херувимы, обійды зъ тією водою кругомъ церкви три разы.

— Добре,—кажу—бабусю.

Увійшла я въ другу хату, до дядьны, и все їй розказала. Дядьна подала Золотариси на станокъ полотна и копу грошей. Тилькы жъ Золотарыха не взяла:—„Якъ поможетъся, тоди,—каже,—й принесите: купи хлиба й соли перекусимо. Я не за-грошы помичъ людямъ даю, а зъ ласкы. Я рада, що дякують люде и кажуть, що помагається. А мы вси равни, у Бога, все єдини диты“.

Отъ и пішла я зъ дядьною до церкви, диждавшись недѣли, и пляшечку зъ водою взяла. Передъ тымъ, якъ спивати Иже херувимы, я й вийшла зъ церкви. Отъ, іду. Обійшла разъ кругомъ та й думаю: „чы добре жъ то мени буде, якъ я оджену оту любов мою тугу видъ серця, и не побачу його? Чы йты мени вдруге, втретє, чы ни?“

Зупынылась трохи й миркую. Постояла, подумала:—не пійду бильшъ... Любо за мылого й потужкыты.

Рухнула щобъ ити до церкви... Боже мій! ледви зъ нигъ не збыла: винъ передо мною! якъ изъ воды вирись.

Потупылась, стою: ни туды, ни сюды, мовъ зкаменила.

А винъ такъ до мене:—Свите мій, свите мій,—каже. Ты мени свить завъязала. Поглянь на мене, моя галочко, ще разъ, якъ тоди... свить мени знемылыла... Станьмо сюды.

Узявъ мене за плечы, одвивъ трохи въ бикъ (бачте, село кругомъ, люде щобъ не нагледили, а то скажуть: мала, ще пидлитоць, а вже спизнається, й молитву покнула). Я йду,—слухаюсь... зглянула на його.

А винъ изновъ:—Рыбчыно моя, змовъ мени одно словечко... одно... чья ты? якъ зваты тебе?

Я трушусь: казала бъ, та уста не мовлять. Дывлюсь на його, ушываюся, й соромно мени, и винъ зъ мене очей не зведе. Обвивъ рукою кругомъ плечей, дышемъ однимъ духомъ, щокы наши ажъ пахнуть...

Винъ зхылывся, бо високий, а я ще нездолитокъ: дывмось, дывмось мовчки, дывмось въ вичы одно одному, ажъ хтось зъ дзвинкомъ шляхомъ пробигъ,—мы й розійшлись, не промовившы ни слова...

Сила я на рундуку, поки люде стали виходиты. Дорогою казала дядини, що въ мене голова розболілась у церкви,—душно, дакъ я й вийшла.

Прийшли додому. Дядина мени и те и се,—розмозляє, а мени свить немылий, такъ мени нудно, що все перебуває мени думаты про його. Ажъ тутъ незабаромъ бижать дивчата на музыкы клякаты А, Боже жъ мій! що мени казати? постережуть якъ скажу, що не хочу йты.

— Погуляйте жъ; згодомъ пидемо...

И дядина такы каже: треба йи юпчину другу зодягты и грошей узаты на маковныкы, то-що.

— Дядыночко,—кажу,—достаньте зъ скрини все;—а сама зъ хаты, та за двери; въ синяхъ стала, закрылась рукамы,

и ушы затулыла, й очы заплющыла, щобъ нихто не полюхавъ; одвернулась у кутокъ та й думаю... Одвела трохи душу.

Увійшла въ хату. Прыбрала мене дядына и провела насъ ажъ у сины за двери, ще й подивылась услидь,—якъ-то мени.

Идемо дорогою; а нудьга жъ яка йты мижъ людє! Я бъ теперь у ляхъ забралась, у гай густый, щобъ тилькы про його думаты.

— Ай, стрывайте,—кажу,—сестрыци! ногу пидколола.

Шкытыльгъ-шкытыльгъ!—Ни, не пйду шкытыльгаючи мижъ людє,—вернусь! И вернулась.

Дядына трошки злякалась, а послѣ й ничего: пробидала й лягла спаты. Мени й йнсты не хочеться, кажу:—дивчата насиннемъ, до-що, нагодували.—А вона дуже й не домагалась:—Да й мени шось на душу не йде; мабуть того, що порано встали.

Дядына заснула,—я й шишла блукаты по двору, по городу. Журюся, що дурна була—не поснытала, де винъ живе и хто винъ?... А уста мои горять... лыстечко рву, прытуляю до губъ,—такъ и скипыть, и скипыть! Журюся, ныкаю, серденько ныс... А й любо жъ якъ!... Сонце сєє, соловьи... ажъ лисъ розлягається,—вышневи сады всмихаються... квиточки, якъ зирочки, понасторешувались,—усе прыгортала бъ до свого серця, усє бъ цилувала! Прыйшла до березы, сикъ точыться, пыты хочу, та й не пъю; шоки пашуть, я гылечка молодыхъ беризокъ въ жменю зберу да прытулюю, щобъ прохолоты, огортаю соби шыю. Здумаю, якъ винъ мене такъ обнявъ; чую його, бачу якъ стоить зо мною, якъ дывыться,—хочу крыкнуты, назваты його, да й не вмію. Серце мое, сердце мое!... Думаю: якъ не побачу

його сьогодні,—побижу селомъ, буду кричаты, буду зваты кого-небудь, а, може, й винъ вырне...

Ой Боже, Боже, колы той вечиръ буде!...

Терпитуму до вечора якъ могы. Буду Бога благаты; а вже на ту водыцю, що тилькы двичы обнесла и виры не покладала.—Ще поблукала; дали втомылася, зхылылась на лису надъ дорогою и думаю: у який то винъ бикъ живе? усе бь туды дывылась, туды й поленула бь...

V.

Такъ соби стою й загадалась. Тутъ два диды пидійшли, поздоровкались изо мною.

— А що се,—кажуть,—небого, на музыкы не йдешъ? Дядина не пускае, щобъ хто не зурочывъ, чы шо?

А другой каже:—Э! добре робить, добре робить: ще порано бигаты.

— Ни,—кажу,—дидусю: ногу пидколола, дакъ вернулась.

А тамъ згодомъ старци зъ чужого села пройшли, по шагу подала и спровадыла ихъ зъ бандурою на музыкы.—Уси,—думаю,—идуть, а мого й немає...

Зновъ щось куріе,—тільки не туды, а видтиль. Блыжче, блыжче, пыль такой збыва... блыжче... Охъ, лихо! се жъ винъ, се жъ мое серденько бреныть! Я й прысила за тынь!

Винъ за руку:—„Не ховайсь, моя рыбонько золотастая... Ось де ты живешъ, ось! Я зблукавъ усе село, обтеръ уси тыны лазючы, сполошывъ усихъ собакъ, тебе, моя доле, шукаючы... на музыкы двичы забигавъ: сидять твои подруженькы,—тебе, мое сонце, не свитить“.

А самъ такой блидый; питъ по щокахъ такъ и котыться, увесь у пылу.—„Ось ты де живешъ!“—Окынувъ окомъ кругъ себе:

Я перехылыла голову черезъ тынъ; винъ притульвѣ мою голову до себе, а я—мовъ давно вже зъ имъ спизналася!

— Ходимо,—каже,—въ гай! (а въ насъ, коло села, гонивъ два лису)... ходимъ куды-небудь, моя ты доле красная. Якъ не ты... умру, не буду ничіихъ устѣ цилуваты. Кажы мени, що хочъ, а я твій; хочъ покинь... дарма, пійду свить за очы, а твій буду,—не покину тебе, мое коханне...

Да й изнявъ мою каблучку зъ пучкы, а свою мени надивъ.

— Дай рученята, я пересаджу тебе.

Я подала, да такъ и перелетела, мовъ не своєю.

Пійшли.

— Куды жъ я тебе оце веду? Люде стринуться, побачать, пійде поголоска... Вернимось, мое серце...

А я йду и земли пидъ собою не чую.—Ни,—думаю,—не вернусь.—Держу його мицно за руку, мовъ прыкыпила... Двичы лита не буває...—Ходимъ,—(думаю), а куды—й сама не знаю, й слова не промовлю.

Винъ мене сылою повернувъ и перекинувъ черезъ лису, и самъ перескочывъ.

У городи въ насъ стояла повиточка старенька—уже похмылась.—Колысь бжоляныкъ бувъ пры дядьку-покійныку; теперъ тамъ тилькы негодящии улли да трискы лежали. Винъ показуе рукою на повиточку: тамъ не страшно?

Духъ у мене займається. Я тилькы кывнула головою. Винъ узявъ мене за руку и ввивъ пидъ повитку.

— Тутъ не страшно, мое серце: люде не наглянуть,—каже; а я мовчу: мени, думаю, нигде не страшно.

Якъ прийшли,—силы укуточку,—винъ одкыдавъ трискы, а зпереду заложывъ уллямы—насъ й не видно, хоть бы хто й ввійшовъ; да тилькы литомъ туды нихто не заглядавъ.

Сивъ винъ, узявъ мене на руки до себе:—„Ты моя дытина, ты моя зоря небесна!“ — такъ мене пестыть!.. — „Умремъ,—каже,—тутъ!“

— Умремъ,—кажу.

— Я знаю, я бедаха, да ще къ тому й крипакъ; твій ридъ такой великий—змагатыметься...

А я до його прыпала:—я твоя,—кажу...

Обнялись, и ни слова. Винъ мени дывыться въ вичы, выглажуе мени бровы, цилуе мене, мылуе. Боже мій! а що вже зо мною робыться!... Винъ знявъ зъ пучкы зъ моєї каблучку, почепывъ мени їи на шыю на шнурочку, зъ образкомъ укупи, и свою мѣни давъ; я йому тожъ повисыла на шыю...

Якъ дывыться! якъ голубыть мене очыма своїмы!...

— Пора,—каже...—А я не хочу йты.—Пора... Якъ же тебе узявать, рыбонько?

— Твоя,—кажу.

— Добре. А я—твій. Прощай, галонько! Забравъ бы тебе зъ собою, да й зайшовъ бы, куды зря.—И поцилувавъ мене.—Людей боюся, тебе жалію.—Обнявъ и прихылився до мене.—Пора!

Мы встали, идемъ. Я ступыла на поригъ,—винъ ще разъ обнявъ мене, постоявъ, здыхнувъ и пишовъ, задумавшысь... и я вслідъ за нымъ!

— Иды,—каже,—додому.

Я зхопыла його за руку...

— Ни, иды, иды! Дывысь: село жъ передъ тобою, люде!...

Стрыбъ—и нема!... Я руки до його... Боже мій,—далеко вже! Я обняла лисочку, дывлюсь,—куріе дорогою, а послаи несеться городамы, ледви манячыть; онъ, ставъ на лиси, изновъ зныкъ, и нема, нема... изновъ буваніе... Боже!... оце жъ воно:

Туды пишла—поихала

Любая розмова...

и мое сердце несется вслидъ. Ось изновъ ставъ коло хаты на лиси, шапку знявъ... чы бачыть же винъ мене? Я пизнаю його, да вроды його не бачу, карыхъ очей його: зныкъ и нема... Теперь же я знаю, де винъ живе!

VI.

Вернулась я въ хату,—такъ мени весело,—ажъ усмихаюсь, и земли ногамы не сягаю,—такъ бы й кынулась дядини на шыю и всю бъ щыру правду розказала.

Дядына не спала вже, тилькы лежала. Я ввійшла; вона й каже:—Скучаешъ, моя голубко? А що, чы скабку выняла зъ ноги?

— Уже, кажу: тилькы трошки болыть.

Встала вона, погомонила, потимъ заходьмыся вечераты: йилось намъ обомъ такъ смашно; посидили ще биля викна, послухалы соловъивъ, що зъ гаю ажъ луна по зори йде. Наша хата була на выгони и лисокъ у боку понадъ дорогою недалечко: и въ городи на берези свышуть соловьи, и десь у куцци щебетавъ... послухаты любо! Мисяць зійшовъ, свитыть плыве по небу, хмаркы легеньки, якъ серпанокъ, колыне-колы перепынають его. У сели почало зтыхаты; тилькы де-не-где ворота заскрыпляютъ, звидъ здійметься; овечка замекече; писню зтыха хто, додому вертаючыся, заспивае; а дали все тыхше, тыхше, и пылъ надъ дорогою ставъ осидаты; роса спала; свижий пахучый витерець повіявъ, утыхло все—тилькы соловьи ще дужче переклыкалыся и серцю мойму наче одъ мого любого звисточку передавалы. Може й винъ теперь,—думаю,—слухае, може й винъ зори личыть и мене згадуе.

— Хто?—дядына пытае...

А я—якъ стрепенулась!

— Що се ты? задримала?! Ляжмо спаты,—годына: вже й мени часто позихається.

Полягали спаты на полу. Я підкотылась до дядыны, почала їи прыгортаты, цилуваты.—Дядыночко, кажу,—я покохала...—да й не домовыла: хотила прызнаться, що покохалась, а послі прышулылась до їи, да такъ уже й не просыналася до свиту.

Уранці встала, прычепурылась; ходжу по городу, підкочу колоду до лисы, зипнусь,—усе на ту хату, усе туды моя душа рветься! А гараздъ, що я знаю, у якій сторони винъ живе! серце що годины заходомъ б'ється—не диждусь його.—Ну, думаю: до сакъ до такъ, до вечора буду жыты, а въ вечери мій мыленькій прыбыжыть. Усе надією жыла.

И дядына прыйде, на село погляне,—думае, що й я того дывлюсь: хто пройде, пройде. Дорога до миста мимо насъ полямы постыглась... День мени годомъ здався,—нема його! На другый, ще трети пивни не заспывали, я вже зхопылася, бижу—нема його... не чутъ!... Стою, дывлюсь... тилькы груша колю його хаты манячыть темнымъ стовбомъ, дымъ пишовъ зъ його бовдура, незабаромъ звидъ звився вгору и зновъ опустывсь...—Хте то йому,—думаю,—хату затопывъ, водыщи вытягъ?...—Нема й нема! Оце то! кому щасте, тому й доля! И вечора диждалась, и спаты лягла журычысь... Може насміявся... Колы бъ була не любыла, горенька бъ не знала,—такъ—ни!... Побигла бъ по його слиду стежкамы, перелазамы, да снагы не маю, наче хмельною ноги спутано, очи засничено. Де щасте, тамъ и ворогъ: може люде що наколотылы? не страшно собаки, а звягы його. Тыняюсь по закуткахъ... Такъ мынуло зъ неділю, руки опустыла... якъ водою змыто—нема й нема!... Тилькы й ридного, здається, що те мистечко, що мы сидили, та лиса, де

мы розмовлялы. Вже й на другый тыждень повернуло, якъ його не бачыла...

Вечиръ на двори; дядына заходылась лягаты спаты, и я вже розбиралась, ажъ щось буртысь у городъ, буртысь, а послі лиса трись... У мене й у души похололо: чы не винъ се, думаю. Я такъ до виконця пидійшла, мовъ що беру на лави: бачу, тинь довга постяглась по зеленыхъ грядкахъ; въ сердце мене закололо... Я—зъ хаты, дядына ще й завернула:—Надинь, доню, корсетку;—я скинула на плечи що похватнише, й выбигла необзыръ на городъ, стала коло хаты да й мымрю:

Ой чы се той Мыкыта,
Що на опашку свята?
Пидъ виконцемъ зогнувся,
Чы не выйде Маруся?

Тилькы почала, винъ до мене й обизвався:

— Моя?—каже.

— Твоя,—да такъ и прыснула до його. Я по сей бикъ лисы стою, винъ по той.

— Тутъ видно,—каже.

Мы поступылы такъ, щобъ тини з-за березы не було видно.

— Де ты бувъ, мое сердце?

— Боже жъ мій—каже,—повернись до мисяця! губонькы въ тебе якъ посмаглы!

Прыгорнувъ мене крпико.

— Я думала,—кажу,—що ты мене покинуувъ...

— Ни, ни, моя зоре ясная,—ни! Хыба бъ я зкосивсь... и на одну хвылыну ты въ мене зъ сердца не западала; а мене такъ рано на паншыну занято, що я не мавъ часу тебе оповистыты. На хутори хлибъ домолочуваты треба було, що 'дъ зимы zostався. Иду тымы полямы зеленымы, якъ на

шибеницю. Кажуть, у поли въ козака думка молодіе, а въ мене сердце болело. Колы бь годына, щобь я тебе оповистывъ,—то бь и байдуже. Де робыты, до робыты,—я дила не боюся... Летять журавли, гусы изь вырія, летять галкы, голубы,—гадаю якъ не промовлю: накажите мой дивчынн вирной, якъ мое сердце ные, де я й чого я забарывся, и слова останнього йи не промовывъ.. Оце заразъ видтила повернулася; я й до батька не заходывъ. Думаю: подывлюсь хочь на йи виконце, колы спыть. И грудлемъ пускавъ у городъ, чы не почуе... не йдешъ!... хотивъ лису зламаты—така мене туга взяла... Прощай, моя голубко! спы... А дядына?

— Лягла,—кажу.

— Иды жь спочынь: завтра...

Крикко, до любви, поцидувались, и розійшлись. Бижучы, любысточку рвонула, унесла въ хату.—Оце,—кажу,—заслухалась соловьивъ, да любысточку ввирвала—у головы положу, щобь душило... да любощы снылись,—думаю,—да тыхая розмова.—Да й загадала: хто на винець мени судыться, той сю ничь мени прысныться. Прокынулася на зори. Зновъ весело! Стала хлибъ мисыты, пичь затопыла, въ хати убрала,—такъ мени любо! и сонце свитыть иншъ, и хата свитла, билесенька, мовъ усмихається... Божныкъ квиткамы утыкала, лавкы змыла, обидь застановыла, хлибъ посадыла ще кажу дядини: пйду, грядкы пополю... Такъ и знесу, знесу грядку; а тамъ усе назырнемъ, чы не йде. Дядына до мене вийшла,—скучыла. Ажъ и пройшовъ, да побачывъ, що дядына—шапку пиднявъ:—Будьте здорови зь суботою!—и пишовъ дали; тилькы й бачылись. Дядына стоить на грядци, а я такъ, похнюпывшись, полю,—займаю не тилькы бурьянь, да й бурякы, и все, що пидвернеться,—такъ и оголыла.

А дядина каже:—Оце крипакъ пройшовъ, Тышенковыхъ панивъ. Таке убожество! Сказано—безъ хазяйки: батько старый, ни матери, ни сестры нема, самы соби й обидаты варять, хлибъ печуть, варево кладуть. Сей Хведиръ на панщени, а той старый тильки чоботы на людей ладыть. Да й Хведиръ учывся шыты; зиму шые, литомъ у поли робить. Що загорюють удвохъ, те й ззидять. Хведиръ що заробить, то себе трохы спорядить и батька. Да й самъ то якый соби удався: якъ тычына, высокый, худорлявый,—не ципомъ бы йому й орудувати! Уже скільки було йому старый каже:—оженись, Хведоре: докы одынокымы намъ жыты?—Ни,—каже,—ище пара моя десь, видно, на прыпичку кашу йисты: никого не вподобаю.—Дакъ якъ же?! у робочу годину и сорочки никому выпраты.—Я лучче,—каже,—самъ выполощу, анижъ визьму. соби не до любви.—Отъ якый вырись, а ума не вынись: таке провадыть! зъ душкомъ удався, якъ и маты його.—И полощеться було самъ, наче сеlexъ на води. Журыться його батько старостю; каже:—Не доведеться тебе побачыты въ пари. Пидбывся я, хыляючысь самъ коло печы...—Иноди й хаты не топыть, такъ у холодній и сыдыть, якъ сына нема.

Пишла дядина до хаты. А я тильки й бачыла його той день. На другый зустрілись на одну хвильчку. Все боимось довго вкупини стояты, щобъ люде не помичалы, да й дядина—кто їи знае, що мыслить. Не замовыла жъ такъ: отъ якъ бы ты, небого, стала йому подружжемъ,—старого бъ доглянула и йому бъ, худорлявому, сорочечку зполюснула, хату бъ вычепурыла...—а то й обійшла,—тильки на языкъ його взяла...

Побачылась я ще разъ изъ Хведоромъ.—Коли бъ —каже мени Хведиръ,—пора твоя выйшла: сказавъ бы батькови, старостивъ пославъ. Пийдешъ?

— Пійду.

А тутъ до мене старосты за старостамы: одни въ хату, други зъ хаты, якъ за причастемъ. Дядына радіе да одмовляється:—Ще їй пора не вийшла.—шиснадцяты нема,—ще погуляе.—А я шуткую зъ нею да прыспивую:

Ой я жъ тобі, моя маты, перекирь наряджу:

Повну хату и кимнату женихивъ наведу;

Ой я тобі, моя маты, перекирочку:

Повну хату и кимнату, ще їй комирочку!...

А тамъ соби радію, що мене не турбують: «не пора»—и одхлынуть.

VII.

Мынувъ и рикъ. Мы крадькома вбачалыся. Ось упавъ мени й симнадцятый годъ. Умовылась я зъ Хведоромъ зустрітись у лиси. Убралась я, уквиччалась якъ на Велькъ-день.—Дай, дядыночко, зъ шовкомъ мени плахту.—Дядына дала, и роблени квиткы достае.—Ни, дядыночко: я свиженъ-кымы затыкаюсь,—пійду въ лись.—Иды жъ, иды...

Сама такъ радіе, що тутъ то вже натовпъ буде старостивъ: пора настыгла.

Якъ я зрадила, якъ стрилысь! якъ я обняла мого Хведора!

— Се жъ мени,—кажу,—сьогодни упавъ симнадцятый,—дядына казала.

А винъ каже:—Ты й зъ будня яке мени свято зробыла!...

Гулялы, сидылы, спывалы, квитокъ укупи нарвалы багато, винокъ извылы,—я й йому звыла,—понадивалы; сыдымо,—сміється винъ!... Здається, що се все на неби робыть-ся: тихо въ серци й кругомъ, якъ у Бога! пахучо, свижо, тилькы лыстечко шепчється; якъ сонечко по йому грае, про-

бывається,—и по насть, мовъ що живе, бигас,—мы ловымо; а на лычмани въ мене,—казавъ Хведиръ,—якъ зора скрыть-ся, и зглянуть не можна.

Погулялы мы, сунуць набралы, квитокъ — божныкъ убраты; измовылысь сьогодни старостивъ посылаты до мене.—Я,—каже Хведиръ,—зъ батькомъ поговорю й прышлю.

Прышла я додому; дядына коло вареныкивъ зъ яго-дамы заходылась, я уквиччала всю хату, прыбрала, повыми-тала: весели мы таки обыдви! Дядына й каже. Постелы на-стильныкъ, той, що на споди у скрини, и хлебъ положи на столи.—Ще сама й выбрала—запеченый, легкий.

Уже й надвечиръ; я все pozyраю у виконце. Чуемо—гоминъ: по той бикъ улыци, повизъ лису хтось береться. У мене въ души мовъ занялося,—такъ серце й заколоты-лось. Потимъ гоминъ зтыхъ, ажъ дывимось—у воротяхъ, на двори, показалось двое поважныхъ чоловикивъ: идуть зъ хлебомъ, зъ силлю.

Я мисця не знайду. Почервонила, зрадила, ледви у но-гы не впала дялыни. Снуюся по хати, тыняюсь,—ажъ ста-росты!... Сама чую, якъ у мене винокъ той трусыться, мовъ уси квиточки зашамотили.

Ажъ и на порози:—Здорови! зъ празныкомъ! Кланяе-мось хлебомъ и силлю. Мы прышли по вашу Зиньку,—щобъ вашого хлеба не йила бильшъ, порогивъ не об-бывала.

А въ мене ажъ ушки сміються.

— Сидайте, добри люде, щобъ усе добре сидало.

— Спасыби вамъ. Сады, Боже, все добре!

А я ажъ руками затулыла выдъ, бо згорела, да хи-хи соби потыхеньку въ долони: одъ мого Хведорка,—гадаю... а вони якъ grimнуть:—Одъ Мыкыты Волощенка!—Я за пичъ такъ и вхопылась, а потимъ и сила на прылавокъ.

Дядына всмихнулася:

— Хай Богъмагае, — каже, — зъ дорогою душею... А що, Зине, скажешъ?

— Я ще, дядыночко, погуляю.

— Да воно такы порано.

— Ничого, голубко, — вси трое загомонили, мовъ у дзвонны вдарылы, — можна заручыты.

— Ни, дядыночко, ни! мени тоди не вильно буде дывытысь, на кого я зхочу.

— Ну, добрыи людє, выпийте по чарци и варенычкывъ зъ сунныямы посмакуйце, а се не втече: дасть Богъ, не огледымось, якъ и рикъ мыне, — майце надію.

Силы воны до тихъ варенычкывъ; дядына имъ такъ годыть, а воны ій; вона ихъ прыпрошує, а воны: Да спасыби Богу та й вамъ; шобъ у васъ весь викъ такъ було рясно, якъ оце теперъ на столи.

Ще чарочку, ще!... Да, слава Богу, й здыхалы ихъ.

А мого й немає й немає! Задавъ мени думкы, клопотно, — душы не стало!... що се винъ?!

Пизненько выйшла, уже першый сонъ заснувши, ажъ винъ попидтынню блукає. Я пизнала, — до його. — „Батько змагається, — не хоче. Я зовсимъ того не сподивався. — Що ты, — каже, — сорому набратысь хочешъ? Ты — крипакъ, гольтай, поткнешся до багатыркы? Воны споконъ-вику вольни козаки, на всю губу. Ты вь ихъ попыхачемъ будешъ, якъ я бувъ у твоей жъ матери... Ни! зъ чужого поля ягоды не беры; я й зарикъ положывъ — не женыты тебе зъ козачкою. Якъ воны зъ насъ знушаються и панськымы помыйныцямы взывають... пійде, а послѣ сама й очы выистъ... поймы ты мени виры. Лучче мени вь холодній хати сидиты, сорочку коряву носыты, нижъ тебе втопыты, мій сыну. Ты стиликы зѣ нею будешъ бачыты того щастя, якъ свою потылицю. А

ридъ же іи якъ знушатыметься! *не такъ пань якъ паненята.*—
И ни за що, ни за що не зхотивъ. Благавъ я його, землю
цилувавъ: винъ усе своє.—Беру убогу, да свою, а не козачку.
Чортъ беру й сребро, якъ жыть не добро. Я старый чоло-
викъ, я се добре знаю.—Ни защо! якъ завъязано!

— Я скажу сама дядини, що я тебе покохала, и оповищу
тебе.—Потимъ розказала йому, що зо мною було и розій-
шлыся. Якъ же мени до іи доступытыся, якъ замовыты?
Страшно!... а якъ не зхоче? Да й не кажу день, другый, не-
дильо, мисяць и другый: не прыступлю до неи,—усе раджусь
изъ Хведоромъ якъ лучше. А тутъ двери, що суботы, не
перестають рыпаты: старосты! Дядина Волощенка уподобала:
багатый и люде його знаютъ.—Багатый,—кажу,—дакъ йому
й добро. А на вроду який! увесь поморхъ, а хода, а мова
яка! худоба за плечыма, а лыхо передъ очыма. Богъ изъ нымъ,
дядынчко: я ни за кого не пиду.

— Що жъ ты соби гадаешъ, доню?... зробыть бы за-
ручны!

— Ни, ни! я його не люблю.

— Дакъ що жъ ты думаешъ? на музыкы перестала ходы-
ты, одъ дивчатъ одбылась,—уже бъ и сама у танецъ
пишла...

— Нащо мени дивчата й музыкы теперь? Нехай мени й
сонце зныкне!...

— Що тобі таке?...

— Я покохала Хведора крипака.

Дядина ажъ за голову зхопылась, уся затряслась:

— Отъ тобі,—каже,—добулася якъ сова на току! Бидна жъ
моя гѣливонько! вси надіи мои канулы... Ни, доню, ни, серце!
за крипака не пидешъ... нашому роду такъ не прыгоже,—
свои потови скарбы у панськи дворища передаваты. Мы въ
ихъ беремъ дивку, то й выкупъ даемъ; а якъ у насъ, то

ще додай,—да вона ще имъ и робытыме,—шо будемъ ихъ дворы зповняты, а свои збидняты. Шо скаже ридъ, шо й сусиде близькіи? И винъ хысткій, за витромъ бы пишовъ якъ бы пустывъ! ты за нымъ не наживешся, а красы свои збавышъ, замордуешся: те старе, а те хыстке. Ты його тилькы ввечери хыба побачышъ,—треба панщину зправляты.

— Мы—кажу,—удвохъ ходытымемъ, то намъ днівъ бильше перепадатыме.

— Ни, ни, годи, Зивечко: выбый зъ головы сей дуръ. Не гнивы Бога й мене. Я тебе за дытыну мала, доглядала; а ты нибы мій найпершій ворогъ заговорила. Увесъ ридъ зганъбыты хочешъ. Волощенка люде знаютъ,—винъ у два плугы оре; його семтя зроду пишкы до церкви не ходыла й поважного роду: надъ такихъ и нема у насъ на сели.

— Дядыночко,—сміюся їй:—*мы посіємъ наволокомъ, уро-
дыть якъ нарокомъ... якъ дижедемо мита да нажнемо жыта,
поставимо въ кони да вдарымо юны!*

— Да ну, годи вытребенькуваты! слухай сюды!... на його матери намитка до кирока чепаетъ, а хусткою до церкви й не повъязеться. Кунтушъ, плахта зъ шовкомъ, усе старосвиччыны держытьсѧ. А грошы и камень довбають. А шо врода його, да пидстарый... да шо, Зиню? жалуватыме бильшъ, за дочку матыме. Винъ одынъ у матери.

А я їй:

Ой ты дубъ,—я береза;

Ой ты пьяный,—я твереза:

Ой изъ тебе, дубе, ничего не буде,

А изъ мене, беризкы, виныкы и ризкы.

— Ты зовсимъ зкосылася,—зъ серцемъ промовыла дядына.

Я замовкла: сердце зтыснуло...

Зновъ лизуть старосты зъ кінця села.—Щобъ,—я думаю,—вы дороги не знали ни зъ дому, ни до дому, якъ вы мій викъ зайдаете!

Пидъ повиточку сяду да думу гадаю. Свить завъя-зала и соби й йому: змучылася такъ! Дядынины речи наче гримъ прогремивъ; и його не хочу бачыты, смутку йому завдаты. Винъ гнеться якъ гычечка зъ тугы, и я затого звалося. На край свиту видъ людей бы бигла.

VIII.

Дядына бачыть, що вже й на висимнадцятий повернуло, а я не йду,—думае, що я за Волошенка тилькы не хочу.

— Ну,—каже,—другого выбирай. Правду люде кажутъ! докы сидиты? Я стара и часто незлужаю...

И той у ии хороший, и той, а Хведора й обійде.

— Боже мій! дядыночко!—кынулась я до неи.—Не крайте мого серця! Окрое Хведора я никого не люблю, никого! Я кохаю його вже тры роки.

— И мени не казала?! а той волоцюга, костогрыза, ще дытною тебе звольвѣ! а ты й на дядину забула и не прызнавалася, а горнулася до мене мовъ щыра правда?!...

— Дядыночко,—кажу, розпынаючысь,—простить мене! я скилькы разъ хотила казаты, дакъ соромно й страшно... Мени бажалось самій у йому накохатысь. Просты мене, моя матинко!

— За його не благословлю!.. Дакъ бачъ, якъ за ридну дытynu стала!... прыгрила сыроту... Обдурью ты зо мною жыла и на мой лита не оглянулася!... Не зпиткалася бъ то-би така беда, не покохала бъ ты неривню своимъ малымъ розумомъ...

— Винъ и теперъ и довику буде мени мылійшый одъ усихъ багатыривъ...

— Ни, сього не буде! Швыдче вму, ніжъ благословлю тебе пидъ винецъ: не зневажу добрый ридъ свій, не стану костей нашого роду рушты. Се й зъ того свиту повстають, якъ бы зкоилось.

— А матиночко жъ! ни за кого, якъ не за його.

— Колю мене за матюръ не маешъ, то...—махнула рукою, и не стала бильше говорыты...

Побачылась я зъ Хведоромъ:

— Що робыты? Не пиду я ни за кого... и за тебе. Боже жъ мій! на що я її дурыла? Вона жъ мене, бидолашну, взяла, за матюръ мени стала, кохала, пестыла мене якъ! Я зрадныця її, не зкрасыла її старого вику, а ще въ дяку й засмутила... Хведорку, свите мій! на що я зрадыла дядину, матинку мою... Не пиду, мій голубе, проты її воли: вона сього не знесе.

Плакала я гирко, и въ його слюза на віи повысла.

— Се я зъ тебе зробывъ таку безчасну!...

Обнялыся мы й розійшлыся зъ такимъ смуткомъ, що й не сказаты.

Сумна моя дядына, сумна якъ ничъ! мене острахъ бере, морозомъ обдає, а за серце якъ пъявки ссутъ. А старосты— якъ ти репъяхы: изновъ одъ Волощенка.

— Чы довго твоя небога ростыме та на хусткы пряс-тыме?

— Да нехай же Богъ помагає. Я її не зпыняю,—нехай иде.

— Пора вже пару маты и працюваты.

Дядына до мене:—За кого ты йдешъ?

— Ни за кого!

— Дарма—кажуть старосты,—мы соби иншу знайдемо, а вы соби держить на насинне.—Да й лясь дверыма, ажъ глына зъ стели посыпалась.

— Иды, доню, хочъ за Дмитра Муху.—Бога бійся,—пляму на нашъ ридъ накладаты. Будешъ якою господинею! Подвирѣе яке шыроке, зелене! горобына ажъ на земли лежыть якъ. зоздріе, королівъ цвितъ повывся по лиси, вышні поперехылялысь... Боже! цвиту того, цвиту! якъ молокомъ улыто!... и назимочка, и третячокъ, и коривка; въ засикахъ повно... Чого тобі? и самъ парубокъ моторный, и я—все що въ мене йе—тобі оддамъ: скрыню и сто цилковыхъ грошей, и коривку, а хату, городъ и подвирѣе по смерти; хочъ и йе въ мене роду доволи, да ты въ мене найблыжча, найкраща. *Розумна жона якъ стула тиона, а якъ нема, дакъ и дурна.*

— Дядыночко! не кажить мени сього...

— Иды, кажу! не дурій: тобі не шиснадцятий. Изъ пъятьохъ паръ можно выбраты хочъ кому: друга й одніеи не джждеться... и хата поручъ—якъ близько!

— *Блызко, да слызко, далеко, да леко.* Я лучше ни за кого не пиду, матинко, якъ не за його.

Почмыхають було старосты, по трычы ходывшы, да й пидуть. Усе на насинне мене зоставляють, на высадки...

Дядына, я и Хведиръ ходымо таки невесели... А тутъ уже й девятнадцатый настыгъ... ходжу дивкою! Люде заторочылы: «чого се, чого?» Дядына стала мене пидстерегаты, щобъ я зъ нымъ не бачылась, а батько Хведоривъ—соби, бо й правда,—зъ насъ добра нема: соби свить завязалы и имъ... Отъ, и стали мы ридко вбачатысь—у лиси хыба, якъ зостринемось. У сели, якъ на долони, не сховаешся. Дядына видсиль постерегае, якъ городамы йде, а батько його—видтиль; облавою стоять,—по мисяцю, було, не бачы-

мось, кынемось,—обіймемось, не промовившы слова, и розійдемось. Тилькы одынт Богъ знае наши муки! Всюды наче стережуть, всюды очы. Дядына до мене й речы не оберне.

Зійшлыся мы разъ. Хведиръ мени й каже:

— Изнудывся я зовсимъ, мое серце, та й надумався: сьогодни ходывъ до панивъ, просывся на оброкъ, у городъ... На симъ тыждни я батька поховавъ. Нема мени доли, ни складу, ни ладу; кому не було зъ-малку, то й до 'станку: такъ намъ обомъ. Мабуть я йому немоцы додавъ. Тливъ винъ серцемъ, глядючы на мене. Хата мени ридна замість труны стала... Щобъ уже тебе й себе не сушыты, пйду наймуса до шевця и панамъ половыну платытому. Може мени легше буде, якъ я тебе не бачытому, та й ты очей своихъ не стыратынешъ.

— Добре, мій голубе! Розійдемось... и я пйду въ люде. Щобъ мени й мистечка того не бачыты, де мы спизналыся...—Да такъ и вдарылася объ землю...—Нсхай,—кажу,—моя коса побиліс, а я не буду ничія бильшъ, якъ твоя..

Такъ и поспынали, и розійшлыся, якъ хмара на неби.

Дядына мовчыть,—не замовыть. Въ хати мени тисно, духъ спирае, пекельный огонь мене пожыра...

IX.

Встала я рано, уклонилася дядини мовчки въ ногы, а вона мовчки поясъ ладыться плесты,—тилькы здыхнула. Переступыла я поригъ,—якъ не впаду: завернулась, поцилувала його, да й пишла, пишла облогомъ,—сама не знаю куда й до кого, ажъ на край села. Всю дориженьку сльозамы злыла—оплакала свою долю... Загледила хату Золотарышыну,—биліе, якъ макивка на води... все коханнечко свое згадала! Зайду до іи не зъ тымъ, щобъ хлеба-солы одвидаты, а де

мени подитись изъ своимъ горемъ—гришною душею. Иду поузь їи двирь, слъзою вмываюся. Вона моткы вишае, мене не бачыть. Завернула я въ двирь.

— Бабусенько, бабусенько, де подитись?... якъ се горе забуты?

— На си муки,—одкаже мени Золотарыха,—нема, сердце, зилля: не посіаявъ Господь... Хто сымъ занедужавъ, той и въ труну зъ сымъ пійде.

— Я пійду мижъ люде вчытыся свій хлибъ йисты... Дядына не велыть мени бачытыся изъ моимъ Хведоромъ; сама свитомъ нудыть и мени докоряе.

— Иды, доню, у шосту хату по праву руку: тамъ нянькы треба.—Тилькы й порады дала.

Пишла я соби; пидійшла мимоходомъ икъ колодизю до корыта, промыла очы, щобъ люде не такъ то дозырались. Прыйшла; двое дитокъ бигае маленькихъ на подвирьи, а трете на рукахъ у молодыци: вдовуе. Пытаю, чы не треба наймычкы?

— Ни, стрыце, не треба: вчора соби наняла. Да якъ же ты зморылась! посыдь трошкы. Пійды,—каже,—тутъ не подали, багатырь живе,—Свырипенко; винъ по поштахъ смотрителемъ бувъ; ото, зъ червонными виконными, його будынкы и клуня нова.

Я пишла. Тилькы прочынула въ двирь хвиртку, собака за пучку, а послы за запаску, и пошматувала, — трохы зъ нигъ не звалыла. Господы! се щось недобре. Де жъ я прытулюся?!...

Тутъ стара дивка выбигла, да такъ прожогомъ и лизе:—Одъ кого и чого?—каже, да такъ дывыться з-пидъ лоба.

— Кажуть люде, вамъ наймычкы треба?

— Намъ и самымъ йисты ничого.—Такъ мени одмовыла.

— Да мени,—кажу,—не багато й треба.

А тутъ и пидстаркуватый чоловикъ на ктанкы вийшовъ: у жылетци, въ кышени руки заложывъ, халявы червонымъ саптяномъ обшыто, лыце блыщыть.

— Дивчыно, дивчыно!—на мене.

Я уклонила та й кажу:

— Вамъ наймычкы треба?—А сама такъ и колочусь,—такий непрязный, Господы!

— Треба. Что жъ! тебѣ, можетъ, много потребується?

Боже мій! да яка жъ мова! а кажуть—изъ нашихъ! Свого одбигъ,—чужого не доскочывъ.

— А сколько жъ тебѣ воспослѣдуетъ дать въ годъ мѣста?

— Висимъ кипъ,—кажу,—да юпчыну (уже й не домовыла про чоботы). Я чула видъ людей, що такъ платать.

— Изобылуешъ требованіемъ жестоко. Тры копы... тры, тры. Ну? И юпку можна дать, если Хавронья, какъ одходыла, не захватыва зъ собою,—можно снабдыть... — додавъ, да ще такъ на носкы дыбки зпѣявсь и зпустывся, и языкомъ прыщмокнувъ.

— Ну, нехай и по вашому.

— Работать,—каже,—все.

— Добре.

Зосталася... А яки ящурени въ йогѣ очи! яки жъ воны мени не мыли!... Посадылы мене заразы сорочки лататы и духу перевесты не дали. Рубецъ на рубцю, латка на латци!... Дижу вчыныла—пополамъ зъ гречанымъ; полягали спаты, и я, такъ, на соломи, юпчыну въ головы. На зори мене збудылы до коровы, хлибъ замисыты, въ хати прыбраты, страву застановыты. Хазяинъ зъ двома хлопцями у поле пойхавъ. Я вдень, до обидъ, гуркы пидбывала. Поки самъ не

повернувся зъ поля, безъ його й сестра не присолювала, не затовкувала стравы: у самого хазяина ключъ одъ скрини и все хазяйство: мирою й одсыпае. За обидъ посадемо,—такъ и глыпа на всихъ, якъ хто ложку до рта несе. Хлибъ пидъ замкомъ,—скнаристь така! и звичаю сього нема, щобъ хлибъ на столи бувъ на проходящего. Да ще й всмихається до мене, за плече мене:—Косныкы,—каже,—куплю тобі нови... По щочи мене гладить... А то, разъ, у синяхъ мене догнавъ зъ пляхою превелькою.—„Выпый чарку, выпый!“

— И хлибъ твій,—думаю,—ставъ у горли, а не то, щобъ вашу горилку пыты... Згынь ты,—думаю собі,—старый шкарбанъ, изъ своиы жартамы!..—Та й покынула ихъ черезъ тры дни.

Выйшовшы заворота ажъ сплонула и ноги отрусила: такъ гыдко було! Такъ гыдко, що спершу й не журылась и не думала ни про дядину, ни про Хведора; а послѣ бигомъ, бигомъ, до дядины,—ажъ на зустрічъ пипъ нашъ иде... Оце жъ,—думаю,—не кинецъ мой биди,—та до його:

— Батечку—кажу, уклонившысь у ноги:—визьмить мене до себе!

— Що ты? Бога бійся!... а дядына?

— Однакъ пиду вѣ люде, якъ не визьмете.

— А грихъ же стару кидаты! Вона жъ тобі...

— Я буду мольтысь... вона й сама одступыться... визьмите!

— Ну, прыходь: однакъ мени треба; тилькы я не со-
витую.

А я ще разъ пишла до дядины, и зновъ у ноги їй.

— Де ты валасалася?... Доню моя, послухайся мене! Красу свою знивечышь, лита свои марне стратышь. Иды за любого,—тільки не за крипака... и духъ мій не дыше, якъ подумаю... Дытино моя, серце мое, зхаменися!

— Ни, матиночко, жывы зъ кымъ хочешъ, а я тилькы пам'ятъ твою не забуду до вику... Прощайте! Я йду въ люде.

И пишла... и жыла у попа дурно, — тилькы зодягалы.

Х.

Дядына взяла до себе двоухъ родычокъ: такъ и вику дожыла... Оце, було, я пиду до церкви — у тій ще запащы-ни, що собаки кинецъ порвалы, якъ я знялась изъ дому, — а тутъ ще не ввернулысь справыты новою, — отъ, выходячы зъ церкви, на цвентари, уклонюся їй нызько, якъ матери, — поткнуся до нси: вона мовчкы рукою й одведе. Мени не скарбивъ тихъ жалъ, що я тамъ покидала, а такъ, — и, и того, що я їи зобидыла, що праця їи пропала ни за що.

Посли й зъ Хведоромъ побачылась, одійшовшы одъ дядыны. Якъ зрадила! усе лыхо мынулось, и на дядыну забулась...

Прийшла я додому до попа; трохи згодомъ, выйшла за ворота, а Хведиръ мене й постерегавъ, на прыгорку, у який я двиръ поверну, оддалекы ставъ и дожыдавъ, чы не пройду я по двору. Я тилькы переступыла зъ порогу, заразы помитыла сирячыну; винъ изъ прыгорка, да й пишовъ поузы ворота: мовъ не до мене, а своєю дорогою, бо людей багато по-де-куды гуляло. Поривнявся и каже зтыха: — Приходь у лись, на старе мисце: цилый день ждатыму.

Я вызыркала такую годину, що людъ поховавсь трохи... та й у гай: ягидь, грибивъ, зилля циющего пощука-ты бѣ то.

— Не сподивалась я тебе такъ швыдко бачыты, сердце.

— Ни, моя голубко сызая, — не стерпивъ: на превельку сылу диждавъ недили.

Я йому розказала все своє жытте, що и якъ.

— Дакъ *моя?*—каже.

— Твоя навикы.

— Подумай, яка ты стала! нищо на тоби не блыщтыть...

-- Абы я тоби блыщала, мій орле!—да й обняла його.

— Коны жъ мы поберемося?

— Не зломлю, серце, закону, не буду бильше дядыны гнивыты. Такъ уже й руки зложу, якъ не поблагословить.

— Охъ, беда, серце, зъ тобою!—да й замовкне.

Не огледымось, якъ и повечоріе: тилькы птыця хыба, зполохне. Розійдемось. Винъ ище недалечко поблукое; послі пихою, на всю ничъ, за десять верстовъ, на мисто.

Дядына тры годы пожыла да й переставылась; хай ій земля перомъ! мене, сыроту, до литъ довела. Умираючи сказала родычкамъ:—Усе вамъ. Хату й скрыню, пъятдесять карбованцивъ и товаръ; а пъятдесять—поховаты мене, попови, старцямъ и на церкву: все на ривни части. Про мене сказали,—дакъ тилькы очы крипко зтыснула и голову одвернула. Я гирко плакала, що не довелось мени очы іи заслони-ты: стою, було, въ синяхъ, слизно плачу, а до іи й не поткнулась, щобъ на Божій дорози іи не зпынаты, іи покою не рушыты. Хай іи Господь у царство небесне прийме! До вику спасыби!

Побачылась я зновъ изъ Хведоромъ. И Хведиръ журывся зо мною.

— Зиронько моя,—каже:—коны тоби сонечко засвитыть? Правду сказано: *не родысь у платтечку, а родысь у шаттечку: хочъ ряба и погана, да іи доля кохана...* Журба тоби за журбою!—Обнимае, цилуе мене, голубить.—Я,—каже,—надумавъ: мисяця доживу у хазяина, заплачу оброкъ

панамъ да й старостивъ до тебе пошлю. И зновъ у сели
зостанусь жыты,—панщину буду видробляты. Ты жъ моя?

— Твоя, сердце!

XI.

Диждалы мисяця, Хведиръ заплативъ оброкъ, одпро-
сился зновъ у село. Самъ хату змазавъ, чепуривъ такъ,
що!... Люде дывуються:—Боже нашъ,—кажутъ: якъ то вони
любляться! Вона жъ ище пидлиткомъ була, а ось скільки
рокивъ лыхо терпила, чужи пороги терла послі роскошивъ
такыхъ... да й винъ же!... Отъ же й диждалы свого. Самъ
хату, прыспу маже,—дожыдається своєї голубкы...

Повинчали насъ. Весилле одгулялы тыхо, да до любви.
Переступыла я поригъ у його хату, мовъ у рай Божый. Якъ
попынулы насъ уже люде, якъ зосталысь мы на самоти,—
сины, хату засунулы, не змовлявшысь, кинулыся одно до
'дного, ажъ заплакалы: змылы той кыпотъ, що за симъ литъ
на серци осивъ. Цилый день не йлы й не пылы, наче заре-
кыся зпостыты той день святой и свитлый. Такъ любо,
такъ тыхо на серденьку... Сыдымо обнявшысь,—и муха не
пролетыть, грихъ наче... Самъ Богъ, здається, мижъ намы.

Цилый мисяць насъ обохъ на панщину не ганялы, од-
почынокъ молодымъ далы. Такимъ яснымъ цвитомъ зацвила
зновъ наша доля, морозомъ прыбыта... Що то душа набол-
лила, сердце намлило!...

Почалы мы порядкуваты, а винъ у людей роботу браты
де яку маленьку. Въ свой хати и куткы, кажуть, помогаютъ.
Що заробымъ, то й купымъ що небудь у хазяйствечко. И
гарно у насъ, и весело. Одну стравочку було постановлю,
юшку, чы борщыкъ, да який же то пресмапный здається!

На що, кажуть, та й шаноба, якъ добрее слово... Я вси ро-скошы позабувала! Иноди й виры не доймаемо, що доля наша така красна. Не треба мени ни золота, ни срибла, що було дывую людей; ничего мени того не треба,—ничого не страшно. *Чоловиче мій, затуло моя! якъ за тебе захлюсь, то й никого не боюсь.* На панщину мене не клыкалы, тилькы въ зиму на панивъ одпрядала. Хведиръ одбувавъ свои дни, а я дома скилькы могы працювала.

Два роки прожили мы одыноки. Не дае намъ Богъ дитокъ; жаль, да не скушно. Одно тилькы горе: згорила хата у панськихъ людей, дакъ удову, зъ трома дитьмы, до насъ перевезлы, бо у насъ прѣсторо було. А де багато го-сподынь, тамъ хата неметена. Усього було: диты и побьють, и попереставляють усе, и крыкъ такый складуть, що ажъ ушы, було, затыкаєшъ. У нашої хатыни чысто й затышно було. Хведиръ було ажъ метушыться: такъ крыкъ той його доймає!

На третій годочокъ я стала у вази: Господь и мени давъ. Радъ мій Хведирко и я рада: свое, то й не вадыть. Мы все зъ нымъ живемо дружно. Зродыла я дивчатко, На-талочкою звалы.

— Дай, Боже, долю!—каже Хведиръ,—да не таку, якъ тобі.

— Що жъ, сердснько, я тее вже забула. Коли бъ тилькы тобі Богъ давъ здоровье!...

А мій Хведирко усе марніє. Винъ изроду бувъ худор-лявый, да ставъ ще гиршый. Згадала я тоди дядиньне сло-во, що не ципомъ бы йому орудуваты, и що й моя праця марне пйде... Усе справдылось!...

XII.

Втишаємось мы Наталочкою; росте воно, всмихається: рученята дае, уже й дыбкы, уже й ходыты почало, и гово-

рыты. Що винъ було ею втишається! Тилькы горенько жъ мое! я прытомылась: пидбываюся, зъ нигъ валюся, а ни за що рукъ зачепыты, бо чоловікъ занепадає; треба и отопытись, и одягтысь, и прогოდуватысь, а зъ його помочы ніякой. А тутъ—мала дытына: звисно, коло його загаешся...

Хведиръ де дали все хыріє: якъ що болыть, то й сорочка вадыть. Прыйде зъ панщыны и ни за холодну воду; зогнеться, якъ похыле дерево, и сыдыть. На панщыни робыть, а свои дни дома й такъ,—идуть пусто. Ные й ные мое серце, на його глядючы; тале винъ у моихъ очахъ якъ вискъ. А я одъ тугы й того бильшъ, однымы руками не вхоплю. Пйде винъ зъ двору, а я й свитонька Божого за сльозамы не бачу, и дилечка за ими не вроблю: такъ винъ мене крушыть!

Упали його ше тры дни незабаромъ; ото жъ винъ дома день и другый пробувъ, говорывъ и ходывъ, зъ печи злазывъ, да усе такъ скоресенько. Я зъ Степаныдою йому дви сорочки видризалы; сыжу, шыю; и винъ полиняку дровъ, видерне воды прынисъ, да вже й не здужає,—стогне, и зновъ злизъ на пичъ.

— Що въ тебе, Хвсдорку, болыть?

— Колючка.

— Изварю я тоби узварцю?

Отъ горщыкъ наварыла, двичы напоила.

— Изведы мене на пиль,—каже.

А я зъ Наталочкою: у мене такъ тисно!

— Ни,—кажу,—Хвсдорку, голубчыку, иды:—нигде мени примостыться зъ дытыною.

— Дай мени сыроваткы зъ хлибомъ.

Я накрышыла, подала. Винъ съорбъ-съорбъ разивъ зъ пъять, да й годи.

— Ой, якъ,—каже,—нудно на печи лежаты!...

Я послала йому на полу, сила била його; зчепила руки; въ серци мене мовъ пуркою крутить; глянула на його да й изхопилась,—злякалась: такъ винъ зминувся.

— Хведорку, мій свитоньку, що це зъ тобою?

А Степаныда й каже:—Чы не поклыкаты попа? за-причастыты,—йому и получчае.

— Пйды, кажу,—будь ласкава, Степаныдо.

Хведиръ почувъ, скоресенько зхопився, перевернувъ сорочку, бо навыворотъ, нашвыдку, надита була Сивъ, сы-дять, дожыдається попа: нема! Винъ и лигъ. Я ходжу по хати,—не знаю що мени въ свити й робыты... Я за коджу-ишну, на себе,—ничъ, и хвыща така йде!—да до дяка. Винъ мени й кумъ.

— Кумочку,—кажу,—голубчыку, сходите до попа!

А винъ:—Да уже п'ять разивъ ходывъ: попа нашого нема дома, а до другого ходылы на той кутокъ—не бачылы никого; ходылы-ходылы по пидъ-виконню,—нема никого: тилькы гусы да кони, а люде саме обляглы—поснулы крипко, не достукаешся.

Въ короткий викъ мій багато кърбивъ лягло на мойму серци, да ще ни одного такого глыбокого не було, якъ цей послідній. Николы не загоишъ...

Изборола лыха годына... Хведиръ умеръ: сама zostалась на билому свити! Хочъ, бачся, й широкий, а нема де дитись—безъ грошей, безъ роду. И хаты своєї дружньої од-пуралась: у чужый кутокъ пйшла дожываты, зъ Наталоч кою батька оплакуваты...

Такъ жалибно вмиравъ!... Я пйшла до дытны, ажъ чую—винъ на печи такъ стогне. Я прыпала до його:

— Хведорку, що тобі, мій свите? — (Якъ утүпывъ у мене очы, такъ якъ не пробъе). Чы ты мене бачышъ, Хведорку, дружно моя вирная? порадь же мене!

— Ты вже сама себе порадишъ...—Да тры разы позихнувъ— и Богу душу отдавъ, одъ насъ одклонився.

Я такъ и застыгла, наче духъ у мене выстановивсь. Степаныда кинулась, сусидокъ кыкнула. Тры бабы прыйшло, одхаялы мене, його йзрядылы... Якъ живой ходивъ... нїякои йому й прыгоды не було. Положили його на покути, на лави... Наталочка у рученьку його цилуе... прыпало до його нигъ, обняло да й тягне до себе. А я... и речы у мене нема, що зо мною тоди діялось! Наталочка, було, що-вечора, тата гукае... а теперь и не помъяне... Оце, було, малюсеньке, встане да й гукае: тато, тато-о-о-о! а теперь спытаю—де тато, прыщультыся до мене, наче знае,—и мовчыть. А я—наче зъ ума зхыбнула... Якъ було винъ жалуе ий!...«Ты жъ моя манюсюнечка! Хоча бъ намъ,—бувало каже,—диждаты, щобъ воно ходыло!..»

И диждали жъ, хвалыты Бога; а винъ—и не зтымылась, якъ винъ и вылынувъ изъ моихъ рукъ...

Такъ мени гирко теперь, якъ згадаю, що ще винъ, якъ дужчий бувъ, то я разъ колысь йому й сказала: «Боже мій! тымъ у насъ, Хведорку, ничого й нема, що не хочемо робыты... На городи—посциліе, померзне: ничымъ ты мени не запомагаешъ, а я сама не ввернусь. И ты бъ,—кажу,—Хведорку, копычку накосывъ,—продалы бъ: аже жъ,—кажу,—на всихъ, коло кручы, синокосу дано».—А винъ мене й налаявъ. Я ныщечкомъ и соби; дакъ винъ мене у потылю: «И ридъ твій не дижде,» каже. А я зъ серця: «Отъ, накаравъ мене Богъ такимъ чоловикомъ!» Тилькы оце всього й було мижъ нами сваркы... Винъ жалувавъ мене крипко: е чымъ згадаты!...

Якъ ховалы, я дала на Евангелію, а то пипъ самъ одъ себе чотыри прочитавъ.—Винъ,—каже,—и на мене облату-

вавъ, царство йому небесне!—А то свои паны дали пивкар-
бованця грошей, горилкы, дошокъ на труну, и чужа одна
пани дала сальця й хлиба пом'януты. — Винь, — каже, —
якъ своихъ панивъ облатувавъ, — такъ и мене, спасыби йому.
Хай легенько лежаты!...

Хведиръ не торгувався; мени, було, судыты кого заборо-
няе... — Не вчысь, було — каже, — такъ робыты. Будешъ тыхше
ходыты, тоби жъ лучче буде...

Я його гарно пом'янула и поховала: шпалерками зе-
леними труну обыла, рутою, васыльками обложыла... Гос-
поды! все дивованне свое тоди згадала, сирыху мою лобу
споряжаючи у вичную дорогу... прыпала до його, да на
останній дорози поговорила якъ изъ живымъ. Хто жъ мени
свититыме теперъ, якъ винь? зъ кымъ я буду жыты, зъ
кымъ и горюваты?... Тоди мени здавалося, що винь те все
чуе, що винь оглянеться на мое сыритство!... ажъ и теперъ
не вдержуся видъ слизь... Ни за кого теперъ мени захылы-
тысь... Не зглянувся на мене Господь! пидлиткомъ усе покы-
нула, писни, музыкы, жарты дивоцьки... Надъ сирыху не
було мени ничего дорогшого... Заквитчавъ винь мій викъ
колючымы тернамы, — не довелось пожыты зъ любимъ моимъ
Хведоркомъ: самъ изсякъ и я захырила...

Иноди, якъ прыйдеться, такъ тяжко стане на серци,
що й молю Бога, щобъ мени очы заслаты; а послы — такъ
зробыться Наталочки жалко...

1860.

Хатне лихо.

I.

а все село була въ насъ колысь Параска Духанивна: весела, моторна; бровы серпыкомъ, повновыда, краска зъ лыця якъ не прысне. А жартовлыва жъ! Оце, було, сидымо... въ одну хату насъ, дивчатъ натырыться, було, якъ ракивъ у ятирѣ, на порядкы,—отъ и Духанивна мижъ нами пряде; и не згледымошь, колы вона й вырнула: вскочыла въ сины, сорочку высыкала з-за запащыны, щобъ слободнійше було, вскочыть у хату, визьметься въ боки—гопъ-гопъ! и пишла гупотиты и всяки каверзы выроблюваты. Що було смиху!

А то ще було до ии увъяжеться нашъ Андрій, старый мирошныкъ, трохы вкынувши.

— Ий Богу,—каже,—Параско, ты пійдешъ за мого Петруся: въ мене млыны, въ мене камени... Хочъ шо-дня йижъ паляныци й кныши. Гай кругомъ великый. А поля—скільки очыма закынешъ: усе вамъ покыну.

А въ його ничего не було,—тильки витрякъ, да й то панскый, а винъ мирошныкомъ.

Отъ, Параска постеригшы його й почне передъ дивчаты похвалытись:

— Що въ мого Петруся добра! млыны, камени; жыта яки' гречкы! и окомъ не згледышь; зелено да красно; жывы со-

би да м'яки паляныци йижъ. А одежы, одежы въ моего Петруся! жупанивъ, кужухивъ,—ажъ миль йисты! Пійду за його! Сьогодни сыву шанку на бакыръ зверне, помолодыкуе; на завтра чорну смушеву; а ще жъ то якъ дружка квитку нашы! А чоботы юхтови, нови, жупанъ сынйй, поясъ каламайковый, стьонжку зъ сорочки червону выпустыть,—усе село заломыть. Пійду, пійду за Петруся!

Оттаке було коверзус Духанка, походячы по хати, да ще й рукою пидопреться да й выгутурюе; да ще нибы й загадається. Смиху було! И стари на печи, вовну скубучы, кыхкають; а вона й не всмихнеться, мовъ сама собі въ хати. Да й зновъ почне:

— Засики повни гречкы, вивса! а свыней, а коривъ!...

А въ його таке убожество! тилькы одна свытына на плечахъ.

Да почне було прыбираться, мовъ до винця, уквитчається; якъ ничымъ, то хочъ гиллечка наламле зъ сухыхъ гвоздыкивъ, або калыною вбереться да тоди й гукае на насъ, щобъ мы весильныхъ писень спивалы. Мы було часто й одгуляемъ весилле, и хлибъ бабы замість короваю подиллять: ся кого було не пидведе! Що то була за дивчына! зайде въ хату, то мовъ зоря зоряе. Переступыть черезъ поригъ—уже й смихъ. Та скоро жъ, та хыстка якъ та ластивка! Куды вбизыть на годыну—хвить-хвить,—уже боржій и зъ хаты.—Да гуляй,—кажуть,—чого поспинаешся? —Гуляла бъ, да хлиба не брала, а вы не дасте.—Да вже тилькы запащыны кинецъ побачышь, уже й зныкла. А хто нагодыться въ хату на полудень, чы що: хлибъ да силъ!—вона вже й одризала:—Йимо, та свій, а ты въ порога постій.

А то разъ вона спорядылась иты храмуваты до титкы, въ друге село. Поки дійшла вона до того села, то трюхъ собі женихивъ здобула. Оце зайде въ яку хату по дорози

видпочты (люде все знакоми),—отъ, привитаються; хазийськый парубокъ те да се, по слову перемовылысь, а послѣ й каже:—Чы пійдешъ?—Пійду, сватай.—Або подруга, що вкупи зъ нею зажынала:—Отъ якъ бы мій братъ тебе взявъ за себе: якъ бы мы гарно пожылы!—Щуръ йому, пекъ йому! геть його сюды! Нехай старостивъ шле—пійду.—Така мордована! Поки дійшла до титки, такъ и третю собі пару споружыла. Одынъ ище въ неи й пытає:—Що жъ тобі, Парасочко, подаруваты?—Коркови черевыкы!—каже.

II.

На другый день вернулась наша Парася зъ храмування до господы. Рада маты, що дочка вернулась: ій той день за два дни здався. Ажъ щось дзелень-дзелень, да пидъ двирь.—Що се таке? чы не становый йиде?—каже маты.—Ворота видчыняються у нашъ двирь; тройка коней и ихъ четверо сыдыть на вози, мовъ щось не просте... Ой ограды жъ насъ Господы!.. Чого його до насъ несе?

Параска выглянула да ажъ зблидла:

— Матинко! се жъ Ларійоненко зъ старостами. Я за його не пійду, не пійду.

— Ты жъ по чому се знаешъ, моя донечко? Дай, Боже, часть добрый! Благословы Господь: се хочъ кому пара.

— Не пійду, не люблю! хочъ живу въ землю положите!

А тутъ старосты зъ хлибомъ, зъ силлю на поригъ, и Ларійоненко зъ корковыми черевыками пидъ плечемъ. Самъ такой одягный; синій жупанъ на йому ажъ вылыскується, на всихъ смушеви шапки,—багатыри! Два дядьки старыи старостами. Привиталы, якъ поводитись, матирь.

— Сидайте, люде добри.

— Нехай же зъ сього часу все добре у васъ садовыться.

И пытають:—Чы оддасте, чы нехай ще пидросте?

А маты каже:

— Выпейте по чарци... Сватъ не сватъ, а добри люде.

До Параскы, а вона давай одкыдатись, да й заховалась у запичокъ. А Ларійоненко їи за рукавъ:—Ты жъ казала, щобъ прыйздылы, ты мени сорому наробыла. Я зъ города старостивъ напросивъ и коня третьего пидпрягты выпросивъ. Теперъ мене парубоцтво очыма буде нызать и вдовшъ и впоперекъ; просвіткѣ мени не буде. За мене ни одна дивка теперъ не пиде!

А дядьки ничого не сказали, не выпылы могорычу: за небожа, за свій хлибъ да й пишлы зъ хаты, не попрощавшись.

Деяки ще збирались йихаты до їи зъ хлибомъ, зъ силлю, да прочулы видъ людей, якъ верталися зъ гарбузомъ, да й остереглись: поклали шапки.

III.

Посли сього вона довго подивувала. Довго обиходылы їи парубкы. Ажъ уже на двадцятому году дождалась пары,—дожартувалась до свого лыха. Прыкащыцькый сынъ за себе їи взявъ; и хорощый, и заможный, и вони давненько наклады окомъ одно на 'дного; винъ замовлявъ иноди й словомъ, да тилькы Параска про себе се держала, бо й не сподивалась: багатырь, да й на волю його за батькову працю выпустилы паны. Ще жъ и те їи трохи зупыняло, що винъ сердытого батька сынъ, то й самъ мусыть буты сердытій.—Не йды, Парасю,—радять було їи дивчата,—не догодышъ багатыреви.—А винъ до неи вже й пры людяхъ, якъ голубъ коло голубкы, буркоче. Вона й байдуже на людськи речи, одкрыла йому душу... Казала, що иноди було насылу зупыняе свое серце, якъ його де забачыть, щобъ не

кнутись до його. Любячись вони собі й побрались, на диво людям и, здавалось, на вичну втиху матери.

Гарно зсила, гарно й зходила Параска. Було пиде до церквы да вбереться у його матери кунтушъ изъ срибными вусамы, въ старосвитський очипокъ парчевый, намитка ажъ за колина,—увійде въ церкву, почне свичку ставыты, поклони покладаты,—люде очей не зводять. Прехороша була! По церквы тилько цокъ-цокъ пидживкамы: мовъ гетьманського роду; а у іи тильки дидъ бувъ духовного званія,—того й вона прозывалась Духанкою, або Духанивною.

IV.

Не довго жъ вона попычалася! такъ, годочокъ або зо два. За гарного, кажуть, пійды, гарне льхо буде. Правду люде казали, що сердытый буде Петро, якъ и його батько-прыкащыкъ. Разъ винъ прихавъ зъ лугу; вона його й не сподивалась. Увійшовъ у сини, а вона зо мною да зъ сусидою стоить, балакае. Таки щось, здається, провадыла свое, якъ и дивкою була. А винъ не сказавъ іи ни здорова була, ничего, да зъ серцемъ до неї:—А дытину покинула!—(уже въ ихъ и дытынка найшлася). Знаете, пры людяхъ не по-здоровкався, да бущимъ то вже ій дытына не така мыла, якъ и йому: уразывъ іи заразомъ двичы въ серце. Вона такъ и згорела, да каже:—Воно гуляе,—я його на полу поясомъ прыпъяла.

И пишла слидомъ за Петромъ, наче не своїмы.

Хату непричынену покинули. Я й ухо прыложила; серце въ мене тильки тьохъ-тьохъ!

Постановыла вона обидаты на стиль, да вже якось безъ привиту, іи и въ душу не йде: слово не такъ то мовыться. А чуваты було по людяхъ, що вони живуть собі

мовъ рыба зъ водою; тилькы я щось помичала, та мовчала. Се вперше чула таки незважени речи.

Вона вже до його и те и се, да ба! сама себе не розважыть.

Винъ, трохы одійшовшы, помитывъ великый смутокъ на выду въ Параскы, да й спытавъ—такъ шыренько:

— Чомъ се ты не йисы, Парасочко? хыба пообидала?

— Ни.

Сказаты бъ, що пообидала: лышенько жъ, якъ же його обманути?

— Чомъ же се?

— Такъ.

— Чого жъ се? чы не зобидывъ тебе хто, Парасочко?

— Ни... такъ.

Жаль ий зобылось його; жаль сказаты, що ты мене, Петрусю, улучывъ якъ стрилою зъ лука,—бо винъ на неи ясненько такъ зглянувъ,—а все такы въ серци щемыть. У насъ не такъ и бійкою, якъ словомъ діймешъ. Иноди траплялось, що винъ ии дуже налае, хочъ и безъ людей; дакъ послы, якъ одійде, пестыть було ии всякъ: и голубко моя вирная и ожынокъ повная, и перепилко моя утишная: наче йому ридна маты на ухо шепче. А якъ колы загорыться, то й хата мала. Було выплачеться Параска у комори, выплачеться добре, а видъ людей хоронна, що щемыть серденько: пощемыть, да й забула Параска. Любо зновъ у ихъ и хороше въ осели, мовъ соловейкы щебечутъ! Параска зновъ весела и гомонлива и привитна, й радіе дитыни й чоловікови.

Тилько вже що дальшъ, то винъ ии то тымъ, то симъ та й шыгне, а якъ колы, то й пры людяхъ. Послы вже не скоро, не скоро, зпысала вона мени якъ на долони свое жытте, а то все було видмовляється. Чы за дитыну, чы за

страву, чы за хлібъ, що здається йому не вдавсь, да й заходиться; такъ шо вже у Параскы й ноги трусяться. И вже нема въ його нижного слова до неї; старається вона якъ мога, думає:—Що це я така плоха зробилась! не тилькы чоловікъ, було, похваляється людямъ мною, а й сусиде, спасыби имъ, мене не обходьлы добрымъ словомъ... Якыхъ бухандивъ, кнышивъ було вдамъ! Поздоровъ, Боже, мою матусю, шо всього навчыла на про случай сварливої свекрухы... а винъ такы усе сипъ да сипъ!

V.

— Охъ, мени лышечко,—каже, убигшы разъ до мене въ хату, Параска.—Рука въ мене болить чогось. Учыны, сестрыце, будь ласко, паляныци на завтра.

А вона вже соби й виры не доймає: їй здається, шо вона вже ихъ не такъ постановляє. Що жъ? и мои не вподобавъ.

Журыться Параска потрошку: прымила бъ, душу туды вдыхнула, щобъ тилькы йому до вподобы було: ни!... Терпыть вона. Защемыть трошки, да й забуде. Тилькы оце думає:—Сьогодні мій Петрусь такы сердытишенький, нижъ учора. Що тамъ йому е? хто його такъ дратує? Я, здається, ничего йому не заподіяла и мылійшый винъ мени, нижъ сритъ Божый.—Да погляне на свою дытynu да ще й поцилує: воно на його, бачте, скинулось.

А винъ не знає їи думокъ такихъ шырыхъ про його, да й гриміє (було, все те мени поросказує):—У хати въ тебе, Параско, якъ у сажу: лавы не змывани, коминъ закуривъ, якъ у вынныци.

— Да сьогодні жъ субота, а я позавчора ихъ змывала... Пійдешъ пообидавшы наглядаты, якъ сино скидатымуть, я й помью и коминъ помажу разомъ.

А винъ за шапку да й лясь дверыма.

Я й стала постерегаты: якъ винъ изъ хаты, то я й до неи. Боже мій! стоить Параска середъ хаты, ни жыва ни мертва.

— Господы! чы любыть мене Петро?—каже.—Чы такъ же годяться гриматы! Я жъ його не зобидыла ни чымъ, а колы хотилось йому, щобъ я заразы позмывала, дакъ хыба жъ я колы його не послужала? Чого йому бажалось? Я бъ усю ниченьку спаты не лягла, да все бъ йому вробыла, чого йому схотилось. Колы жъ його хто другый зобидывъ,— чымъ же я винна? Що жъ винъ на мене пеню зывас?

Да вже й старе на душу зплыло:—А чы можна жъ такы пры людяхъ не поздоровкаться? Чого жъ се такъ винъ до мене? Хыба йому вдывовыжу, що коминъ чорный, якъ його трусять? Хыба жъ винъ не бачывъ, що лавку позавчора змыла и теперъ хочъ бы такъ и къ Велькодню зосталысь, то... ниhto бъ и не примитывъ, що й не мыти. Чого жъ йому? А винъ же мени такый любый, якъ и пидъ винцемъ бувъ, або ще й кращый. Дытно моя, чого жъ твій тато мене нивечыть? хыба жъ я не твоя маты? Горенько жъ мое, лышенько жъ мени!

Да такъ почала ниби трохи й марниты. Почала я до неи прыглядаться. Говорыть, було, говорыть, да й загадается. А дивкою суму тому, я думаю, не няла й виры, що й йе. Було и якъ ворожку пидсылалы до людей, щобъ одводыла тугу видъ серця. Такъ и зниме яснымы очыма, щырымы речами.

VI.

Я ии разъ поспытала на самоти:—У тебе есть щось важке на серци? Скажы мени.

— Теперь, — каже, — пистъ, дакъ чого жъ хымороды гнаты!

А бувало и въ м'ясныци поспытаю:—Ничъ,—каже,—не доспала: хтось на дытну наглянувъ,—да ще й сплюне. Така була!

И за нымъ тоди стали мы примичаты, що смихъ зъ його усть изнавъ. А тутъ ще пидскочыла прыгода. Ходывъ по болоту та, втомывшысь, на купахъ у очерети й заснувъ, дакъ йому щось и сталось; почавъ кволытись, що въ боку болыть. Зъ того часу ставъ ще сердыйшый. Уже було хочъ и зъ людьмы, то не здержытись. Що ни зробыть було Параска—усе не гараздъ у його. Зъ чужымы ще постережеться, бо ти йому не попустять, а ий доганяе такъ, що!...

Разъ було якесь велыке свято. Такой соняшний день! Парубкы, дивчата й молодыци и стари деяки зійшлысь за ворота коло панського двору; посилы на колоджахъ; и я сыдила. Бижыть Параска изъ коромыслемъ шырокомъ дворомъ пидъ ворота до колодизя, така що куды вамъ! Свято, бачте: парчевый очипокъ, якъ квитка на голови маяячыть; плахта на ий — павыне перо; вышивани рукавчата мають; намитку вже зняла прыйшовшы зъ церкви. Вытягла воды,—мы зъ колодокъ гукаемъ на еи, щобъ насъ напоила: вона передала намъ видро черезъ псрелазъ, щобъ не выходыты въ очипку мижъ люде. Мы ии клычемо, щобъ выходыла до насъ гуляты.

— Добре, каже,—якъ дытына прокынетсья, то прыйду, а то самого—якъ його кыдаты? Петра нема дома.

А тутъ и Петро йде, за повидъ коня ведучы напро- ты насъ, узенькою дорижкою зъ гаю: чогось йиздывъ на мисто. Поздоровкавъ и зъ празныкомъ, а тоди до Параскы:— Чого розбалакалась?... тамъ, може, дытына зайшлась?

Ще жъ вона не вспила зійти зъ перелазу, захылытысь одъ людей, а винъ лясъ пугою ззаду по дорози якъ на отару; а вона ажъ спитыкнулась, моя голубка, да, забувши відро й коромысло, зъ однимъ відромъ додому побигла.

И не выходила на колодки. Люде почалы бубониты: —Такъ-то!—кажуть:—увирвалась нитка Парасци! Отъ тоби й кохана пара!—Стари хыталы головами, молоди зтыхлы, дивчата позажурювались; тилькы гай шумивъ, пташкы щебеталы.

VII.

Прыбигла Параска зъ однимъ відромъ додому,—тильки на дни зосталось: усю выхлюпала. Поставила середь хаты, кынулась не до дытны, а въ комору, излыла всю землю гиркымы, былась, якъ объ дорогу горлыня. — Хай бы хто другый, да не ты, Петрусю наглумився зъ мене да ще й передъ людьмы! И тебе, и мене осудать, мое серце. Чы я жъ сподивалась, що хочъ одна рисочка, одна слёзыночка выкотыться черезъ тебе? Я думала, що й одъ людей за тебе захылюся, мій сызый орле!

Я побачыла, що вона ажъ спотыкнулась... Поседела ще крышечку, а дали й пишла собі зтыха мовъ у гаи, а тамъ по-за дворомъ, та й до ии въ комору. Винъ тымъ-часомъ коня прыпынавъ у стійла да сино закладавъ. Дытна крычыть у колысци, а вона собі по комори тужыть да прыкладае. И мене не бачыть, и дытны не чуе.

— До кого жъ мени прыхылытысь?—каже.—Кому жъ мени теперъ всю правду одкрыты? Серце жъ мое не прыгорнеться до тебе, Петрусю, очы не зглянутыся.—Да такъ зблидла бидолашня, подалась! а побачывши мене, уже й не хова-

лась.—Лучше бѣ винѣ мени,—каже,—голову видтявѣ, або втопывѣ, нижѣ на мене пры людяхѣ руку знявѣ...

У насѣ, бачте, дома безѣ людей хочѣ вѣязы зверны. Жинка—якѣ та голубка: хочѣ и тяжко наругу терпitys, а на самоти все знесе видѣ любого чоловіка, покирна буде; а пры людяхѣ—и не посварысь!...

Тры дни очей не показувала людямѣ Параска. Вистереже мене коло дверей, махне мени ведромѣ, я й догадаюсь: побижу, воды йй унесу. Параска ридше до церкви стала ходыты и гарно вбиратысь: що вѣ свято, ту и вѣ будень одержу носыты, або що вѣ будень, то й у свято. А винѣ йй докоряе:—Комирѣ до сорочки не до-ладу прышыла...—Ну, чы йому жѣ те знаты? И те не такѣ, и се не такѣ; те не прысолене, те пересолене—Господы! Да, недовго думавшы, и за юпчыну насмыче и межы плечы стусоне.—И не такѣ повываешѣ дытыну, и высоко вѣ головы, и вервечкамы дуже розмахуешѣ.—Одштовхне видѣ колыскы, да самѣ и колыше:—Не вмiснѣ! не хочешѣ!

VIII.

Що вона попоплакала, що понорвалася такѣ годивѣ зотры або й зѣ чотыри! Краску зѣ лыця зовсимѣ звела. Було ще на зорю не здійметься, вона зѣ коромысломѣ бижыты по воду, щобѣ людей менше зустрінуты, а послы цилый день не вылизе. Отѣ же, було, й плаче и тужыты, и нарикае на долю, а матери ни вѣ свити не пожалiеться. Оце, було, колы й маты нагодытыся вѣ такый часѣ,—що жѣ? де ти й слiозы подинуться! такѣ и проглыне,—а ни рисочки, и така соби веселенька, мовѣ и ничего. Звисно, жалiе матирѣ.

А иноди винъ їй и боки набѣе такъ, що вона бижить одъ його ослипъ, и не постерегаючысь уже, чы зустріне кого, чы ни. Бильше було на те жаліється, що зъ дому горе ї радистъ треба выносыты, вь людяхъ выливаты. Веселее дивуванне зныкло якъ сонъ: не пизнаты було тієї Параскы, що, було, своимъ Петрусемъ хвалиться.

Було, прийде мижъ люде на одну годину, сумна, наче зъ могылокъ, або що. Очипокъ на їй пидсунутый угору; волоссе по шыи высыть; спидныця така якъ ганчирка, а корсетъ новый галаджовый.. Зовсимъ їи знивечывъ. Хто їи не знавъ, що то була зпершу за молодыця, той вельчавъ їи придуркуватою. — Нечушарна, — кажуть було про неї, — не хазяйка и зовсимъ неприязна. Чы такую бъ жинку треба було браты прыкащыцькому сынови? — Таке то слипи люде провадылы, а їи горе ззило... свить їй незмѣлывся. Зпала зъ лыця дивоцька краса, якъ изъ травы роса. Бильшь того було, що мовчыть; и дытына вже їи не втипала.

Терпила, терпила Параска, плакала, плакала, а вписля — наче щось соби надумала: слизь не стало, сама зробылась ни весела, ни скушна, да мовъ їй трохи зъ серця зпало; говиркійша стала и очы якимсь огнемъ чуднымъ загорилысь. А Петро квольться да ї квольться, а сердытый, — то ще бильшь упадає на сыли; насылу було говорыть, а дали крыкне на жинку, да ї застогне. Таке лыхо!

Мынуло ще рокивъ зо два, — поховала Параска и чоловіка ї дытыну мало не заравомъ. И такъ здається спокійненька соби стала: два чы тры тыждни и слѣзы на їй не бачылы; а послѣ все було тихенько плаче, все плаче. Станешъ, було, їи розважаты, — вона ї ничего, — слухає, наче ї не журыться, — тилькы, було, ї скаже тоби: — Э, сестро! за гарного пѣйды, гарне ї лыхо буде!.. Да такъ же то промо-

выть тее гирке слово, мовъ уси боли ии разомъ у серци обизвуться. Оттакъ то Парасчына краса й здоровъечко зплывло и никому на симъ свити не знадобылось.

Иноди сама було до мене обизветься:—Боже мій, Боже!—скаже було,—якъ мій викъ молодой зплывъ! Ни славы, ни вжитку. Якъ бы лышенько зкоилось одъ людей, а въ господи любо й тыхо, то й жалю бъ не було. А то—хатне лыхо—гирше лыхо.—Та й замовкне.

Лыхо було ій, да й йому жъ не було добра, дывлячысь на ии смутокъ. Винъ и самъ нудывъ свитомъ; танувъ, танувъ,—мовчки и вмеръ.

IX.

Плаче, було, мовчки Параска по йому, по дытнини и по своихъ молодыхъ литяхъ, по своїй краси дивочій, по своему серденьку веселому, щасливому; все плаче! Де въ ии й слезы брались! Ажъ страшна стала зъ плачу. Отъ маты ии перебралась до неи. Бо зъ ии добра вже не було: корову подоить—мимо, хлибъ розчынить,—стильки наведе, що черезъ верхъ дижки йде; вона не бачить, ій байдуже! Пичъ топыты—вона й винькъ, и дныще, и качалку замисць полина въ пичъ. Лышенько жъ наше несподиване й негадане! Уже й маты, глядючы на неи, кривавыми слизьми зходила. Постарила, зогнулась, головою хытаты почала. Иноди було й не плаче, а тильки на Параску вкаже мовчки, да за свое сердце обома руками вхопъться.

Зъ того жалю стара незабавомъ и выпростала мисце на симъ свити. Нехай царствуе! А я вже до Параскы перебралась изъ своею семьею, мы жъ изъ ею й дивувалы. Параска журылась тымъ же ходомъ, якъ и зпершу: здасться,

мовъ и жалю їй бильше не прыбуло, а тилькы робылась зо дня на день якоюсь чудненькою,—хай Богъ мылосердный никого не доводить! Не стала зовсимъ ничего тямты. Ще на симъ свити вона виддилылась одъ живыхъ. Свить їй затмывся. Сыдыть соби похнюповившысь, голову внизъ,—на полу, або на доливци, ноги й руки простягшы вповдовшъ,—и не поворухнеться. Выхудла, якъ мощи. Часто, було, люде дывляться на неи, хитають головою й кажуть: «До поры, серденько, злынялы опалы твои квиткы! прыбыло тебе морозомъ!» Да оце їй и буханчыкъ унесуть, а хто полотенка на станокъ, а хто на рукава. Хто якъ зпомигся (все передъ його душею буде): дають, да все зъ такою увагою, чы кнышыкъ, чы палянычку: пидійде якъ до святои, положить передъ нею, якъ передъ своею душею, уклониться тыхо й нызъко и пійде соби, ничего не мовывшы, наче прыложылось. Було по суботахъ дивчата молодии чергою ходять: наварять мытлю, голову їй змыють, сорочку чысту надинуть, прыберуть їи. Диты, було, їй квитокъ ягидъ понаносять. Боже, якъ коло неи! А якъ хто, то й зпакне, глядячы на неи. Усе Божа воля! Що бъ то, якъ бы оттакого да не було на свити, а все гарно да тыхо, да щобъ убогихъ не було, а все багати, то й Бога бъ забулы!... А други стануть, перехрестяться, молитву сотворять и подумаютъ, щобъ ихъ такъ Господь не накаравъ, згадае де про що, посумуе та й простыть, колы на кого сварывся.

А вона соби була тыха, тыха, якъ весняный витрець. Оце якъ никого нема въ хати, то вона й голоснише розмовляє. Отъ разъ, було, люде порозходылись (се було такъ у жныва, здається, чы въ косовицю); я дома була, треба було дешо пошыты.

Я соби шыю мовчкы, а вона сыдыть, простягшы руки й ноги. Очипокъ зовсимъ звысь на очы, волоссе посіялось

по шыи. У хати тихо; їй и здалось, що вона въ хати сама одна, та їй почала бубонити, не пидіймаючи головы; а я їй духъ прятаила.

— Що се я?—каже,—сыджу якъ вѣяле зилле поныкла? Душа моя мовъ одлетила, сердце мое вщухло... Охъ!—та їй здыхнула, моя голубка. Да їй изновъ почала:—Голова моя важка, темно; нїяка думка не засяе! я мовъ у-ви-сни сиджу.—Розцїпила руки и трохы пальцями повсела себе по выду.—Чы довго мени ще вкїъ свїй коротаты?—да зновъ и вмовкла. А я, матинко, и не дышу: тилькы слезы свои зупняю. Боже! якъ то вона свое горенько чуе. А передъ людьмы тилькы чудненькою деревиною здається. Прислухуюсь,—вона зновъ:

— Чого мени свитомъ нудыты? харчують, зодягають, не зобиждають. Чы я сиджу на лави, чы середъ хаты,—всяке мене обїйде, тыхенько переступить.—Та їй головою зкывнула,—спасыби бъ то, чы що? Та їй здригнула (щось наче зашелестило). — Чого мени ще? — каже помовчавшы. — Уже жъ не болитыме! усе поховала, усе перебула. О-о-о-о! якъ же запекло коло серця! — Ухопылась обома рукамы, голову видкынула, очы заплющыла.—Згадала, згадала,—каже,—усихъ вась разомъ згадала! О-о-о!—застогнала наче кризь сонъ. А голова ныкне на бикъ, ныкне, а я ни зъ мисця, не зирвусь, наче прыкыпила.—Щось мени свить минуться!—каже, да руки впередъ простягае и начекого горне до себе. А послѣ—бебехъ!

До їи... нежыва. Я до сусиды. Саме кони привезлы въ двиръ: поклыкала чоловикивъ, пиднялы, положиы їи на пиль; диты збиглысь, полякалысь; прыложыла я руку до їи серця,—ще трошечкы мається. Свичку воскову засвигылы, запычастылы їи. Такъ вона ще тры дни пролежала мовчки,

тильки водыщи моя Явдошка ложечкою у ротъ упускала. А
посли, якъ буйныи градыны, тры слёзы выкотылось, и не
стало духу. Поховалы ии гарно—не такъ, якъ сыроту. Всимъ
вона була наче родычка. Зибралось людей, якъ на весилле,
—прикладувалысь до ии старе й мале...

Нещаслива доля.

 айбільше я зазнайомилась у сели Непроходь-
Лись, де мы оселилися, зъ Степаныдою та зъ
Катериною, двома молодими салдатками. Вони
булы соби подругы и вкупи прыходылы до мене
на роботу. Мы наймали ихъ мазаты хаты, рваты вышны та
до ишого дила. Одного разу Степаныда була смутна и по-
чала згадувати своє дивоцтво та й усе своє жытте:

Усе тїи, шо пыты-гуляты,
Та нікому сыротины порадоныкы даты.

Була я криначка, мене батько выкупывъ изъ неволи;
хорошый чоловикъ изъ козакивъ трапывся по серцю,—винъ
насъ и одружывъ. Любоши, якъ сонъ: не заисы, не заспышь:
разъ чоловикъ родытсья, разъ и любить... Недовго я по-
жыла зъ нымъ на воли, и крыламъ не дали розмахатсья.
Убигла разъ хутко Катрявъ хату да й каже: «Оттакъ, стры-
це! Наши хлопцы покыдали чубы!...» Трохы згодомъ забралы
й мого... Черезъ чотыри мысяцы Богъ давъ мени дытину,
утиху, розвагу мою. Оце, було, все не сама я въ хати:
до його й гомону. Воно до мене й озивається. Чы

про батька що згадаю: якъ то винъ тамъ на чужій стороні, въ тяжкій неволи обертається, а воно мени малее плентає рученятами: гу, каже, агу!—рада я! Колы сміюся, а колы, якъ тяжко, то й гиркымы обиллюся. Теперъ воно, моя дытына, и помагає мени: оце, чы до овечокъ рано встаты, подонты, чы до отары одигнаты,—воно не заспыть, мене й збудить; чы на жныва піду и його визьму, накынувши колыску на плечы, воно, мое серце, не дасть мени й постати дійты, уже й гукає. Піду—його погодую, погомоню й одлыну. Не дило мене крушыло, а туга насердна... Колы то я його побачу! Жду, не диждусь, якъ объ весни ластивкы... Отъ, и на волю вихопылась... мовъ изъ огню да въ полумъя! Боже! якимъ потомъ батько облывався, корпуючы ту копійку за мою душу! Одружытыся вдруге затывся, а ще такой жвавый, що лучче всякого первоивита, сердешный!... Не хочу, каже, паруватысь, а хочъ одну душу я самъ выратую; а то—поки сонце зійде, роса очи выбъє; нѣхай хочъ на онуку поставлять корогівъ... да й вызволивъ мене. Звисло, вси мы воли ждали, якъ воронъ крови. А вже якъ кому на симъ свити не таланъ, щастя-доли нема, то чы й кунынгъ... а якъ кому на добро кладеться, то й на скипку прыдеться... Я все журюся... Такъ журба й преться въ хату... Здається, ажъ оселя пидіймається видъ потугы... Здається, якъ бы не ходыла я тоди Галею, якъ брали мого Мыколу, убылась бы, або втопылася... упыну серцю не було, ходоромъ-ходоромъ вылось... Винъ каже: не журись, та доглядай дытыны, а въ самого серденько, якъ рыбонька на удонци, трепчеться. Мы бильше ничого не сказали одно одному. Такъ наче зъ мене зъ жывои серце вырвалы... До сусидъ я не вчащаю и до мене сама Катря частишъ довидується. Мій чоловікъ у москаляхъ и ин, у ин двоє дитокъ, у мене одно: такъ и тишылося зъ лыхою годиною пополамъ. Уси козачкы-дивчата

мене теперъ цураються, гримають, а нихтѣ вже, якъ ихъ матирки, титки.—Вынесло тебе, кажуть, изъ крипацтва! Щобъ тобі до вику було тамъ сморщкомъ сидити! що жвавого козака, кажуть, одбыла. А першъ укупи, було, якъ виввусь, гуляемо, гомонимо, на Велькодныхъ святкахъ у хрепцяка и въ ворона. Бижимо, було, узиявшись за руки, черезъ усе село, мовъ винокъ хто розпустивъ, такъ ти дивчата, маючы всякимъ цвитомъ—плахтами, запасками, стьожаками. Часто, було, розтрусять багато квитокъ и всякого запашного зилля, по селу бижучы, мовъ справди зъ вінку позбывалось, а парубоцтво, зачувшы наши спивы, повыходять на колодки; таки огрядни да одягни, чорнобрєви да хороши, якъ одынь. Инколы квитки пускають намъ у запускы, а хто якъ кого, то й влучить у дивчынну, да кажуть:—Се моя сужена загубыла квитку, а се, каже, моя, а третій собі. А якъ хто, то й пидниме та й заткне за шапку, та послѣ й допытується, котра згубыла. Жарты, смихы поводылись. Якъ який дивку любить, то й гроши дає, щобъ музыку наймалы и танцовалы... Оце жъ, було, и на Риздво колядуемо вкупи, я було усе березою...—Ну бо, кажуть дивчата,—ты починай: у тебе голосъ мовъ дзвиночокъ. Я почну, а вони й пидхонплять. Було, хочъ у чому—я передъ веду, и на весилляхъ, то я перша; дарма, що въ крипацтви, була, а голосъ выкохався. А теперъ ся береза скоро изъ корєня звалыться! Авъ церкву якъ увїду, то тилькы глыпъ-глыпъ на мене; очи тїи, якъ стрилы, проймають: то одна, то друга, а матирки и поодвертаються, а я пидъ собою и земли не чую, свичкы хочъ передо мною и мыготять, да такъ и вернуться колесомъ. Сырицтво мое... нікому заступытись...

Якъ не брали ще мого Мыколу въ москалы, то й горе не въ горе. А то въ церкву йдешъ, а ногы трусяться.

якъ у злодія. Да я вже за сымъ и не тужу: загубившы голову, по волосси не плачуть. Наллються очы жаромъ, та й байдуже: иноди пидъ хустыну гляну, воно мени усмихнется, мовъ сонечко зійде,—такъ мени й одилле видъ серця. Перемагаюся, було, усе його ждучы. Здається, уси викна попрогледжувала, його вызираючи... Боже! хочъ бы голосъ подавъ!... Катря вбижить, погомонить, мене розважить, а крипачкы хочъ бы одна, такъ якъ и козачкы сердяться; такъ то мій Мыкола усимъ полюбовся: краса на все село... треба жъ,—мени упавъ! „Бачъ,“—кажуть,—„батько заможный, дакъ вона заразъ и видпроторылась одъ насъ: мы вже їй не ривня, вона вже нашої тугы, болячокъ насердныхъ и не збагне... А якъ забрали въ москали мого чоловіка, то лякалы, лякалы мене: „Ось повернется зъ москаливъ!... винъ їй замисць зозули, накуе одудомъ. А вже бъ, кажуть, крипака видъ жинкы не виддалы бъ. И батько бъ їи у латкахъ да въ постоляхъ не ходивъ, заробиткы цили бъ булы. Добре,—кажуть,—що шовкови бровы удалысь, хода папына да видъ королевський,—дакъ и козака доскочыла!... А про свою матиръ и забула?!...“

И не ходять, и не ходять до мене...—Не схотила, кажуть, нашої дилыты тяготы! Маты їи не дилыла? що у прыполи й їи саму зъ поля, на панщыни знайшовшы, прителющыла, де скокомъ, де бокомъ та пидбигцемъ, несла на вманя то чагарникамы, то по-пидъ тынню, щобъ люде не назырылы... и душею може того такъ скоро наложыла. Теперъ попадешся чортови на волову шкуру, а тоди бъ Богъ спасъ... янголомъ бы понеслась твоя душа на небо, ты бъ свое тутъ одслужыла... Несхай же теперъ погуляе на воли... порадіе черезъ тынъ, якъ мы хыляємось!... Оттакъ уси мени докоряють и цураються. Одризана скиба видъ хлиба,—

уже не прытулышъ!... Я вже на ихъ и не дывлюсь и не змагаюсь: мы все собі удвохъ изъ Катрею.

Трохы згодомъ занедужала въ Степаныды дытына. Було се пизньої осены. Витеръ зрываеъ уже зъ деревъ решту пожовклого листу, крутивъ имъ у повітрі й розносяеъ по двору. Щось сумне, безрадисне обнімало душу. Довги темни нocy, вовкы выють, вовченята й собаки гавкають, а витеръ до ихъ и свого голосу додае. Навкругы, де ни глянь, на все смутокъ налігъ... Пѣзмовкалы писни на сели. Купы сриблястыхъ тополь, дубивъ та беризъ, колысь прегарныхъ, чорнилы голымы стовбурамы й гилемъ, мовъ мара. Надъ хатамы звывавсь угору дымъ. И на хатньому вбранни знаты осинь. Капустяне лyste на довгыхъ шнурахъ высьть велыкымы нызкамы пидъ соломъяною стрихою, мовъ сердыто насунута шапка; билиа його калына, повъязана пучкамы; кыякы торочкамы повыслы кругъ хаты... Все поодцвитало, навить дивчата мовъ изпалы зъ цвиту, помарнили...

Опидни, якъ блысне тепле соняшне проминне, ставало веселише. И люде ставалы моторниши й жвавиши, и хаты, вже помазани й побиляни на зиму, сялы пидъ паморозю на сонци.

Такого гарного осиннього дня я йшла ще порано по надъ крутымъ берегомъ глыбокои долины до своихъ хворыхъ и знайомыхъ. Я люблю заходьты въ хаты до моихъ землячокъ: тамъ такъ гарно! Влитку воны варять обидъ у синяхъ, колы не на двори,—черезъ те хата якъ квітныкъ. Чысто, ясно, прохолодно; образы въ квіткахъ та въ шытыхъ рушныкахъ; за сволокомъ сухи гвоздыкы. По стинахъ наивни малюнки божественни, чы смиховынни и рушныкы на килочкахъ; посередъ сволока гвиздокъ забыто, а на йому хазяинова шапка высьть; а зъ-за сволока вы
зырае

псалтырь у письменного, а въ неписьменного—карбижъ, гребинь та дныще.

Иду я лисомъ; тихо навкруги; тилькы листь, покритый памороззю та замерзлыми дошовыми краплями, хрущуть пидъ ногами, блышучы мовъ каминне дороге, та иноди чуты, якъ трищыть-ламае кушы, блукаючи лисомъ, товаръ, доидаючи останне листе зъ молодыхъ витъ, або пизню травичку, де пидъ листомъ заховану...

Я йшла до Степаныды, щобъ подивытыся на її хвору дытynu. Вчора бидолашна Степаныда була дуже сумна. Пидходячы до хаты, побачыла на прыспи її батька; ликтями зиперся на колина, облычче въ рукахъ зховалося.—Чого се,—думаю,—сердсга Захарко сумуе, чы спыть?—Сыва шапка зовсимъ насунулась йому на бровы, а винъ и не чует. Якъ пидійшла до його, почувъ мою ходу.

— Здоровъ, Захарку!

Винъ зкынувъ шапку, помалу вставъ и, ледви кывнувши головою, показавъ мени на двери, промовывшы:

— Идить до хаты.

И самъ пишовъ слидкомъ за мною.

Увійшовшы въ хату, здывувалась: бачыла сумного Захарка, а въ Степаныды повно гостей и—дыво!—уси въ квиткахъ, мовъ на весилли. Що се?... Чы не вернувсь її чоловікъ?—подумала. Баба тупцяе коло печи,—тилькы оце паляныци повыймала; Катерына локшыну крышыть. Степаныда обдырае зо споду паляныць перегориле листе, стоючи спыною до порогу... Якъ я сказала: — Здорови, Боже поможы!—тоди Степаныда повернулась до мене, вклоньлась, и я побачыла, що очы въ неи дуже заплакани. Я догадалася що се, ще якъ Захарка сумного на прыспи побачыла, то думка ся промайнула въ голови: винъ ридко одвидувавъ Степаныду зъ того часу, якъ не поталаныло йому бачыты

и въ щасти,—хыба вже щось надзвычайне. Чы не вмерла Галя? И я боялася тому виры няты.

Зпершу не розібрала що и якъ. Дали огледилась. Не дурно на скрыни лежыть купа барвинку, руты й калыны: то лежыть Галя въ рутяному зъ калыною виночку, зъ воско вымъ хрестомъ у рукахъ. По лавахъ усе диты, диты, мали й вельки, почынаючы зъ старшой Катерыныной дочки и ажъ до манюсинькой. Вси позаквитчувани, въ намысти, а въ кого намыста не було—разкы нанызаной червоной горо быны на шыи; вси сядять поважно, а густо—якъ квиткы одне коло одного. Баба заразъ подала мени колыва й в ареной.

— Выкушайте!—сказала кланяючысь.

Степаныда тымъ часомъ змела хусткою лаву и засму чена мовчала... Вперше довелось мени середъ народу буты въ таку годину. Не знаю що мени робыты, що сказаты... Прыгубыла чарку... Але заразъ почалы мене гостыты варе ными яйцямы й паляныцею. Звычай у народа—святощи: я не смела зрекатыся. Степаныда бидолашна хлыпае. Я знаю, якъ їй хочеться поговорыты про все зо мною (мы зъ нею дуже прыятелювалы), та вона не може! Хотила була та не здолала: боиться заплакаты. Такъ їй гирко, нещаслывій.

Я зпытала въ бабы—черезъ що се квиткы на всихъ дивчатахъ?

— Се жъ молода на посади (вона показала на Галю), а то ии дружечкы провожають: все такы весилле треба видгу латы. Хто не знавъ весилля, той не живъ, кажуть. Се все ривно, що вона замижъ иде; а якъ-бы хлопецъ одійшовъ, то на його шапку прышылы бъ квитку, якъ молодому, и тую шапку у труну положиылы бъ.

А Степаныда не змоглась, кынула свое дило, прыпала до Гали й почала голосыты:

— Боже мій! дытыно моя ридная! Хто жъ тебе тамъ привитае?...—Мовчала довго. — Серденько мое, порадо моя кривная!... у тебе жъ тамъ ни братика, а ни сестрычки немає! Хто жъ тобі пытонькы подасть? Хто жъ тобі головочку змие, м'яткою да любыстечкомъ, щобъ и тепло, щобъ и запашно, щобъ и м'ягко тобі було, мое серденько,— твоимъ рученяткамъ, твоимъ ниженькамъ?—Знову замовкла...

— Хочъ бы ты диждалася батенька ридного, хочъ бы винъ на тебе зглянувъ, хочъ бы твоя душечка одійшла зъ його поглядомъ!...—И затыхла на хвыльну...

— Не защебече тобі соловейко, не зацвितуть тобі вишневы сады, не зазеленіє ани м'яточка, ани руточка... Не чуло ты и не бачыло ще ничего, мій королевый цвиту!...

Захарко ажъ застогнавъ и ледви вымовывъ:—„Годи,—кажу,—Степаныдо, годи, моя безталанная!...“—А вона не покидала:

— Ты, моя дытыно, промитай намъ стежечку, прибирай же листечко твоій матинци, твоему батенькови!

Захарко знову:

— Годи, кажу, голосыты: грихъ! зхаменыся!

А самъ сыдыть на лави, закрывшыся рукамы, зипершыся на ципокъ, и хытае головою. Степаныда тыхшымъ голосомъ знову:

— Матинко моя, зозуленько! (Голось перехопыло рыданне.) Кквитонько моя, голубко сызая! Куї же ты моїй Галочци, моїй ридній, що-дня и що-вечора. Привитай же, зустрічай же хочъ онучатко свое малее, хочъ ии доглянь, колы мене не довелось! Запышалася, одвернулася одъ насъ ище розпуковкою, первою квиткою, мій дивный квите!...

Захарко ажъ крыкнувъ на дочку, уставъ и кризь зубы промовывъ:

— Божевиљна! Рознесла мое серце на шматте! Не тужы, кажу!

За шапку та й почовгавъ помалу, ледви переступившы черезъ поригъ.

— Прощайте! тильки мене й бачылы!—казавъ винъ баби въ синяхъ и такъ махнувъ шапкою, мовъ душа його зъ тымъ махомъ выльнула. Баба сердыто махнула йому вслидъ рукою. Захарко помалу плентавсь, ледви-ледви човгаючи важкымы вельчезнымы чобитымы полатанымы, позатыканымы заду соломою, и казавъ зтыха:

— Далась мени ваша и воля, и неволя! Упылась у печинкы, якъ гарячи клищы въ зализо... Охъ, Боже мій, Боже! Прыймы й мене, Господы!

Степаныда прыпала знеможена до дытны й рыдала... Баба пидійшла до неї, стала вмовляты:

— Голубко моя, не тужы такъ! Ты зтяглася зовсимъ, извелася на тычыночку. Да-видхылись одъ дытны, бо соро-чечку змочышъ, а їй черезъ тебе дорикатымуть¹⁾.

Катерына стояла мовчазна била Степаныды й тыхо плакала.

— Не ворущте їи, бабусю, сказала вона,—нехай трохи сльо-зою кыпотъ змие зъ серця... Скильки горенька та все разо-мъ!.. Нехай...

А я подумала не своимъ словомъ:

Вмила маты бровы даты,
Кари оченята,
Та не вмила на симъ свити
Щастя-доли даты!

¹⁾ Народъ каже: Якъ буде на тимъ свити, на Велькдень, Спасы-тель диткамъ роздаваты яблука, и воно пидійде, а Спасытель йому й не дасть, помитывши мокру сорочку. Скаже: „Твоя маты дуже пла-кала“. Воно й одійде плачучы. А послї вже, обдильвши всїхъ, и зжа-лыться надъ нымъ, покличе и дасть яблучко.

Диты розмовляли спокійно промижъ себе, часомъ ладнаючи Гали або одна одній квитки. Вразъ убигло двоє дивчатокъ зъ двору, кричучы:

— Пипъ иде, пипъ иде...

Я швидче пишла: не змогла бильше тамъ бути...

Заспокоившись після свого горя, Степаныда знову ходила до насъ на роботу вкупі зъ Катериною. Журючысь, бувало, по Гали, каже:

— Нихто мене до овечокъ не збудить, ниhto не загомонить, не пожалує; хата пустокою пахне, ними стины холодни мовчать.

Заспокоилась трохи Степаныда, та не на довго. Про те, що зъ нею трапилось, такъ потімъ розказувала:

— Разъ убигла до мене Катря, а я сумую: посидила не довго й пишла. (Се вже, здається, такъ, може, тыжднивъ три минуло, якъ моя Галочка приставилась). Убигла вдруге, блида така и якъ рыба въяла, що ажъ я и сама стала розважаты: чого ты така? мовъ отрухла? Мени въ хати робиться тисно, якъ ты прыйдешъ сумна. Не жартуєшь, не спиваєшь! (Хочъ и старша видъ мене була далско, а така була жартовльва,—було, я ий ажъ дывуюся).—И-и що, каже, плачу не записуваты, що я його посіяла!—Чы не перейшло тобі, кажу, що дороги? чы, може, що недобре нагянуло?—Да, розважаючи ий, и собі зробилось нибы веселишь. А вона тогди до мене: „Степаныдо, оце лысть тобі прислано зъ полку, тамъ голова и прочытавъ мени; полкъ тобі одпысує на твій лысть.“

Я такъ и охнула, и сама не зтымалась якъ!—Скажи мени, будь ласко, що жъ тамъ одпысує полкъ? чы живъ мій Мыкола, чы скоро прыбуде?—Да не зовсимъ гоже... въ недужи...—Серце у мене тилькы полохъ-полохъ, та и замлило...—Та що вже, каже, правду таиты? не убывайся

моя стрыще, моя голубко... одійшовъ...—Охъ! Боже мій, свите мій! Бодай я воли не знала, якъ мени така печаль, якъ я свита Божого не бачу за гиркымы да за дрибнымы, зъ зори до зори... Колы бъ мене сыра земля прыняла! И сказаты вамъ не знаю, що мое серце тогди переныло... свить мени незмыльвся... Уже й Гали не стало жалъ; хочъ на могылку пійду,—не за ею свитомъ нужу... Прымила бъ, сыру землю грызла; ни добытысь, ни домовытысь до його, орла сызокрылого!... Такъ и бачу, такъ и чую його передъ собою!... Чы довго жъ мы вкупи прожили?... не обрыдлы, не ввирылысь ище одно одному... Прымила бъ, ухопыла бъ його, прыгорнула до себе да й зомлила бъ, зомлила такъ на вику... Ни до кого прыхылытыся, опричь сырои земли, нікому й пожалитыся... Я жъ його бажала бачыты, якъ темный чоловикъ свить Божый!... якъ передъ смертю, прычастя...

Степаныда не плакала сльозама, тилькы зблидла и їи страшно трусыла пропасныця. Здавалося, що спокійно казала, та мени боязько ставало за неї: гроза знималася, зъ їи серця чулася.

— Охъ!—зитхнула Степаныда,—не буду вже вамъ бильше ничого казаты!... Весна разъ красна... обвіялысь мои квіточки... залюбки витрець обшморгавъ—замість играшки...

И впала непрытомна на грядку, що полола, и стогнала, лежучы ныць, сипаючи на соби одежу... Мы дали їй воды холодной, и я звелила перенести їи въ хату. Катерины мени каже:

— И тоди, якъ я їй зпершу була сказала, що Мыкола вмеръ, то насылу їи видволодалы.

Степаныда очуняла. Я не нагадувала їй нашої розмовы, ат вона сама заговорила:

— Пійшовъ бы зъ свита, колы бъ було де дитись... Кат-
ря два тыждни мене годувала... п'ять день у мене въ роти й
рисочки не було... ничего й не роблю... Не дурно мени оця
писня змалечку усе на думци... Кажуть, матуся моя усе спи-
вала:

Ой жытте жъ мое, горюваннечко!
Куды не пиду—щастя не знайду,
Зъ кымъ я не стану—славы достану,
Пиду до сусидь—тамъ порады нить...

1862.

